

NIEUWE BUREN

A stylized illustration on a blue background. A large, light orange hand reaches down from the top, holding a smaller, darker orange hand. At the bottom, a pair of feet wearing white sneakers with colorful patterns is visible, suggesting a person sitting or lying down.

Een onderzoek naar de veranderende sociale
compositie in drie Rotterdamse wijken

Afke Weltevrede
Alexandra van den Heerik
Natascha Helmer
Jan de Boom

NIEUWE BUREN

Een onderzoek naar de veranderende sociale
compositie in drie Rotterdamse wijken

Afke Weltevrede
Alexandra van den Heerik
Natascha Helmer
Jan de Boom

Rotterdam, april 2018

Erasmus Universiteit Rotterdam/ Risbo
Postbus 1738
3000 DR Rotterdam
tel.: 010-4082124
fax: 010-4081141

© Copyright Risbo BV. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de Directie van het Instituut.

Woord vooraf

Rotterdam wil meer 'sterke schouders' en 'kansrijke gezinnen' onder haar bewoners in de stad. Door veranderingen in de woningvoorraad, verbeteringen van de openbare ruimte en het onderwijs wil men meer middengroepen in bepaalde wijken in Rotterdam aantrekken en vasthouden. Daarvoor zijn in de periode 2014-2017 negen 'kansrijke wijken' rondom het centrum van Rotterdam aangewezen.

Wetenschappers en beleidsmakers willen weten hoe de ontwikkelingen in deze kansrijke wijken verlopen en inzicht in wat de komst van nieuwe 'kansrijke' bewoners betekent voor de buurt en haar bewoners.

Hiertoe zijn een tweetal onderzoeken¹ uitgevoerd in opdracht van de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken en de clusters Stadsontwikkeling en Maatschappelijke Ontwikkeling van de Gemeente Rotterdam. De onderzoeken zijn uitgevoerd door Risbo, een onderzoeksinstituut verbonden aan de Erasmus Universiteit en OBI, de onderzoeksafdeling van de gemeente Rotterdam.

– Het onderzoek *'Dynamiek in kansrijke wijken'* van Matthieu Permentier van OBI (2018) schetst op basis van beschikbare statistische gegevens de ontwikkelingen in de kansrijke wijken op het gebied van bevolking, sociaaleconomische ontwikkeling, onderwijs en leefbaarheid.

– Het voorliggende onderzoek *'Nieuwe Buren. Een onderzoek naar de veranderende sociale compositie van drie Rotterdamse wijken'*, is een empirische studie waarin wordt ingegaan op de ervaringen van de bewoners uit de kansrijke wijken. Het doel van dit onderzoek is om in kaart te brengen hoe Rotterdamse bewoners de (positieve en negatieve) gevolgen van de transitie in de sociale compositie ervaren (hebben). We hebben in drie wijken onderzocht wat de komst van nieuwe 'kansrijke' bewoners betekent voor de buurt en haar bewoners. Hoe ervaren de oorspronkelijke bewoners en de kansrijke nieuwkomers de veranderingen in de buurt? Wat merken zij op het gebied van leefbaarheid en veiligheid? Voelen ze zich er (nog) thuis? Zijn ze actief in en voor de buurt? Ontstaan er sociale relaties of spanningen tussen bewonersgroepen?

Voor ons onderzoek *'Nieuwe Buren'* hebben we medewerking gekregen van een groot aantal bewoners die bereid waren ons hun verhaal te vertellen. Hun hartelijke ontvangst in de wijk maakten het veldwerk een zeer bijzondere periode. Wij zijn hen zeer dankbaar. We zijn verder veel dank verschuldigd aan de leden van de begeleidingscommissie². Zij hebben dit onderzoek met grote toewijding begeleid en van inhoudelijk commentaar voorzien. Daarnaast hebben ze in veel gevallen de eerste contacten voor ons in de wijk gelegd. We zijn hen hiervoor zeer erkentelijk.

Dank ook aan de medewerkers van OBI (Gemeente Rotterdam), in het bijzonder Matthieu Permentier, voor de prettige samenwerking.

Hester Warnaar en Lisa den Hamer willen we danken voor de assistentie bij het veldwerk. Karin ter Laak voor het originele ontwerp en de lay-out van het rapport.

Tot slot, willen we graag de opdrachtgevers: de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken en de Gemeente Rotterdam danken voor de gelegenheid die zij ons boden om dit onderzoek uit te voeren.

¹ Het gaat om het onderzoek M. Permentier (2018), *Dynamiek in de kansrijke wijken*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam - OBI. Permentier heeft in dit kader ook een synthese geschreven waarbij de resultaten van het OBI- en Risbo- onderzoek aan elkaar zijn gekoppeld: M. Permentier (2018) *Ontwikkelingen in de kansrijke wijken: een synthese*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam - OBI.

² Bestaande uit: Erik Snel (EUR), Matthieu Permentier (Gemeente Rotterdam), Reinout Kleinmans (TU Delft), Mariëlle Heijmink (Gemeente Rotterdam) en Roy Geurs (Gemeente Rotterdam).

Colofon

Deze studie is geschreven door de onderzoekers van Risbo, in opdracht van de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken en de Gemeente Rotterdam. De kenniswerkplaats is een samenwerkingsverband tussen de Gemeente Rotterdam en de Erasmus Universiteit Rotterdam en enkele andere kennisinstututen, met een tweeledige doelstelling: het ontwikkelen van beleids- en praktijkrelevante kennis op het gebied van stads-wijken en leefbaarheid en bij te dragen aan de uitwisseling en toepassing van zulke kennis in het Rotterdamse beleid. De Kenniswerkplaats heeft hiertoe diverse onderzoeken laten uitvoeren, bijvoorbeeld over burgerparticipatie, veiligheid en veiligheidsbeleving, het functioneren van buurtwachten in Rotterdam, over straatintimidatie in Rotterdam en naar de mogelijke effecten van het Rotterdamse Woonbeleid. Daarnaast organiseert de Kenniswerkplaats diverse evenementen (lezingen, expert meetings, enz.). Alle publicaties van de Kenniswerkplaats en diverse video-opnames van lezingen zijn te vinden op de website: www.kenniswerkplaats-leefbarewijken.nl.

Grafisch ontwerp: Karin ter Laak

Inhoudsopgave

Samenvatting & Conclusies	5
H1. Inleiding en verantwoording	14
1.1 Aanleiding	14
1.2 Methode van onderzoek	14
1.3 Schets van de wijken	19
H2. Vestigingsmotieven	23
2.1 Inleiding	23
2.2 Motieven nieuwe bewoners	25
2.3 Motieven oorspronkelijke bewoners	27
H3. Beleving van de buurt	28
3.1 Inleiding	28
3.2 Kenmerken van de buurt	29
H4. Sociale interactie en participatie	37
4.1 Inleiding	37
4.2 Sociale interactie en publieke familiariteit	39
4.3 Thuisvoelen en vertrouwen	42
4.4 Normen en waarden	43
4.5 Inzet voor de buurt/ collectieve weerbaarheid	45
4.6 Rolmodellen	48
Literatuur	50
Bijlage bij Hoofdstuk 1	51

Samenvatting & Conclusies

Onderzoeksopzet

De gemeente Rotterdam heeft erop ingezet om kansrijke groepen aan zich te binden. Hun weerbaarheid en daadkracht kan bijdragen aan de economische en sociale groei van de stad. Een van de beleidsprogramma's hiervoor is Kansrijke wijken. In negen wijken rondom het centrum van Rotterdam worden inspanningen verricht om de wijken aantrekkelijker te maken (of houden) voor hoogopgeleide gezinnen met werkende ouders die een duurdere huur- of koopwoning willen bewonen.

Het doel van dit onderzoek is om in kaart te brengen hoe Rotterdamse bewoners de (positieve en negatieve) gevolgen van de transitie in de sociale compositie ervaren (hebben). Er wordt een onderscheid gemaakt tussen twee specifieke groepen bewoners: kansrijke nieuwkomers en oorspronkelijke bewoners. Met kansrijke nieuwkomers worden de volgende bewoners bedoeld: gezinnen met hoogopgeleide werkende of werkzoekende ouders, jonge professionals zonder kinderen, hoogopgeleide studenten en teruggekeerde ouderen die geen bijstandsuitkering ontvangen. Een bijkomend criterium voor de nieuwe bewoners is dat ze sinds 2014 in een duurdere huur- of koopwoning (WOZ-waarde vanaf 160.000) zijn komen wonen. Met oorspronkelijke bewoners worden in het onderzoek mensen bedoeld die al tien jaar of langer in de wijk wonen.

Het onderzoek richt zich op drie specifieke buurten, namelijk het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West. De methode van onderzoek is kwalitatief van aard. We hebben 33 interviews afgenomen, waarvan 17 interviews met oorspronkelijke bewoners en 16 interviews met nieuwe bewoners. Tevens is er een focusgroep gehouden met een gemengde groep van oorspronkelijke en nieuwe bewoners uit de drie wijken.

We wilden met het onderzoek antwoord krijgen op de centrale onderzoeksvraag: *Hoe wordt de veranderende sociale compositie van drie Rotterdamse wijken ervaren door haar bewoners?* In de interviews met de nieuwe bewoners zijn we ingegaan op diverse thema's zoals, de redenen waarom ze naar deze buurt verhuisd zijn, hoe ze de buurt ervaren, met wie en waar er contact is met andere buurtbewoners, of ze veranderingen waarnemen in de buurt, etc. Met de bewoners die al lang in de wijk wonen hebben we gesproken over of zij hun buurt hebben zien veranderen, qua voorzieningen, qua mensen, wat ze daar van vinden, met wie en waar er contact is met andere buurtbewoners, etc.

Vestigingsmotieven

Een van de thema's van het onderzoek betreft de vestigingsmotieven van nieuwe bewoners. Het overgrote deel van de nieuwe bewoners die wij hebben gesproken, woonde reeds in Rotterdam. Er werd door hen verhuisd binnen de zogenaamde *daily activity space* (Hägerstrand, 1970). Voor het merendeel betrof de trigger om te gaan verhuizen een ontwikkeling op het gebied van hun huishoudencarrière. Samenwonen, maar vooral gezinsuitbreiding was voor velen een reden om te gaan verhuizen. In veel situaties is er dus sprake van de *life cycle hypothesis* (Rossi, 1955).

De woning was voor velen de hoofdreden om in één van de drie wijken te gaan wonen. Ze vonden een binnen het budget passende woning die voldeed aan hun wensen qua woonoppervlakte en de aanwezigheid van een tuin.

De levendigheid en het stadse karakter, de diversiteit van de bevolking, de locatie ten opzichte van het centrum en de nabijheid van groen en voorzieningen is voor velen ook een pré geweest. Het lijkt dus te gaan om afwegingen die passen bij zogenaamde *diversity seekers* (Blokland & Van Eijk, 2010). Voor sommige respondenten speelde ook het feit dat zij onderdeel waren van een project (nieuwbouwblok, kluswoningen) met andere 'gelijkgestemde' eigenaren, een rol in de keuze om in de betreffende wijk een huis te kopen. (Zie ook: Brand Doctors, 2017).

De manier waarop mensen samenleven in een wijk wordt grotendeels bepaald door gevoel. Tijdens het veldwerk hebben wij getracht zoveel mogelijk aspecten die bepalend zijn voor de beleving en ontwikkeling van de leefbaarheid in een wijk te bestuderen. De thema's die behandeld zijn, hebben betrekking op de verschillende dimensies die centraal staan in de literatuur over gentrification en wijkonderzoek, zoals fysieke kenmerken van de wijk, sociale samenstelling, leefbaarheid, veiligheid en reputatie. Uit de gesprekken blijkt dat in het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West overlast door verkeer of personen, zorg voor publieke ruimte, groenvoorziening, voorzieningenniveau, activiteiten/evenementen en het delen van normen en waarden met betrekking tot de fysieke ruimte van invloed zijn op de woontevredenheid van bewoners.

Veiligheid

In alle drie de wijken voelt het merendeel van de bewoners zich over het algemeen veilig. Er worden wel contexten en incidenten genoemd waardoor er (tijdelijk) een bepaalde mate van onveiligheid wordt ervaren. Veel bewoners in de verschillende wijken zijn zich ervan bewust dat ze in een stad wonen, accepteren dat wonen in een stedelijke omgeving een mate van overlast met zich meebrengt en zijn daardoor opletend. Oorspronkelijke en nieuwe bewoners uit het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West vinden het vervelend dat er jongeren 's avonds tot laat of in de vroege uren op straat rondhangen en overlast veroorzaken. Ook wordt er overlast van zogenaamde 'verwarde' personen, drugsdealers en witwaspraktijken ervaren.

De meningen lopen uiteen over of de algehele veiligheid in de drie buurten in de afgelopen jaren is toegenomen. Er is een groot aantal respondenten, zowel nieuwkomers als oorspronkelijke bewoners, die een toegenomen veiligheid in de verschillende buurten ervaren. Actieve bewoners hebben in sommige gevallen zelf actie gevoerd om overlast terug te dringen. Desalniettemin zijn er ook – vooral oorspronkelijke- bewoners die in de afgelopen jaren geen veranderingen in veiligheid ervaren hebben. Er zou minder controle zijn op rondhangende jeugd en er worden schietincidenten genoemd die invloed hebben op hun veiligheidsgevoel.

Op het gebied van verkeersveiligheid blijken de bewoners van het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West erg ontevreden. Dit geldt ook voor straatvuil. Dit zijn veelgenoemde aspecten die overlast en spanningen veroorzaken in de wijk en een negatieve impact hebben op de leefbaarheid in de drie buurten. De grote meerderheid van de geïnterviewde bewoners heeft met betrekking tot overlast van straatvuil weinig veranderingen waargenomen. Geluidsoverlast en asociaal gedrag zijn eveneens punten die onder de bewoners van de drie wijken sterk leven. Verschillende respondenten geven aan dat dit komt, omdat de normen en waarden van bewoners verschillen.

Fysieke kenmerken en voorzieningen

Qua fysieke kenmerken geldt dat de bewoners van de drie buurten de afgelopen maanden en jaren vooral veel hebben zien veranderen in de woningvoorraad. Met name oorspronkelijke bewoners, maar ook nieuwkomers die al wat langer gevestigd zijn, zien dat er in de afgelopen jaren; nieuwe huizen gebouwd zijn, woningen gerenoveerd zijn (klushuizen), sociale huurwoningen geherstructureerd zijn tot koopwoningen en (school) panden verbouwd zijn tot bewoonbare gezinswoningen. De meeste bewoners zijn van mening dat deze veranderingen (in)direct een positieve impact hebben op de buurt.

Ook worden er een aantal positieve voorbeelden van verbeteringen in de openbare ruimte genoemd, zoals vergroeningsprojecten, meer perkjes rondom bomen en planten, vervanging van stoeptegels, meer aanlegsteigers, meer verkeersdrempels, een schoner park, herinrichting van speelpleinen en van straten/hofjes en verbetering van infrastructuur. Bewoners in alle wijken zijn van mening dat de investeringen door de gemeente bijdragen aan het aantrekkelijk maken van de buurten om te wonen. Ook stimuleert het de aankoop van woningen als investering voor de toekomst. Vooral in het Oude Noorden en Kralingen-West worden de fysieke verbeteringen in de wijk als sterk punt beschouwd. De aanwezigheid (of nabijheid) van groen wordt ook expliciet als sterk punt aan de drie wijken genoemd.

Qua voorzieningen zijn de respondenten uit het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West overwegend positief. Dit geldt met name voor het Oude Noorden. Er zijn wel voorzieningen (zoals typisch Hollandse winkels en buurtcafés) verdwenen, die vervangen zouden zijn door migrantenondernemers. Er is volgens de respondenten geen sprake van verdringing van voorzieningen door de 'verhopping' of komst van de middenklasse – iets wat in andere studies naar gentrificatie vaak wordt waargenomen. (bijvoorbeeld Marcuse, 1986 en Deener, 2007).

In alle wijken zijn er volgens bewoners te weinig voorzieningen voor tieners of pubers, zoals een clubhuis en buurthuis. Dit zou ook bijdragen aan de overlast van hangjongeren. Er worden nog enkele andere voorbeelden gegeven van voorzieningen die verdwenen zijn (zwembad, speeltuin) of geplaatst werden (een middelbare school) tegen de wil van bewoners in. Opvallend is ook dat, hoewel de wijken relatief veel scholen hebben, verschillende respondenten geen gebruik maken van deze voorzieningen in de wijk. Zij doen hun kinderen toch buiten de wijk op school.

Sociale samenstelling

Het overgrote deel van de geïnterviewde oorspronkelijke en nieuwe bewoners vinden de diversiteit een ander zeer sterk punt van de wijk. Velen waarderen de gevarieerde samenstelling (qua herkomst en sociaaleconomische positie) van bewoners. Enkele oorspronkelijke bewoners die al zeer lang in de wijk wonen, zien de toename van het aandeel bewoners met een migratieachtergrond dat de afgelopen decennia in de wijk is komen wonen, niet als iets positiefs.

Er zijn meerdere bewoners, zowel oorspronkelijk als nieuwkomers, die de afgelopen jaren een nieuwe verandering in de bevolkingssamenstelling hebben waargenomen. Er zouden inderdaad meer hoogopgeleide bewoners en kapitaalkrachtige gezinnen in de buurten komen wonen. Deze veranderingen worden over het algemeen als positief ervaren.

Overige kenmerken

De levendigheid van de wijken, oftewel het stadse karakter, wordt door het merendeel van de geïnterviewde bewoners uit de drie wijken beschouwd als één van de sterkste punten van de wijk.

Ook is met hen gesproken over de reputatie van de wijk (Permentier, 2007). Deze is volgens respondenten misschien wat verbeterd, maar nog -soms ten onrechte- niet voor alle drie de wijken positief. Bovendien verschilt het imago soms per deel van de wijk: de ene straat maakt wel een goede indruk, de andere niet. Over de ontwikkeling van de reputatie van het Oude Noorden is men het meest positief. Het staat volgens veel geïnterviewde nieuwe bewoners bekend als opkomend, hip, creatief, maar ook volks en spannend om te wonen. De reputatie of het imago van de wijk is overigens voor de respondenten in dit onderzoek (zowel de nieuwe als de oorspronkelijke bewoners) niet erg van belang.

Sociale interactie en participatie

In het onderzoek is tevens stilgestaan bij de collectieve weerbaarheid: de gezamenlijke bereidheid en potentie van buurtbewoners om zich in te zetten voor de leefbaarheid (Sampson, 2012). Er is gekeken naar andere factoren die hiermee samenhangen, zoals publieke familiariteit (Blokland 2009; Blokland 2017; Blokland & Nast, 2014). Bij publieke familiariteit gaat het om de mate waarin bewoners elkaar oppervlakkig kennen en sociaal kunnen plaatsen. We hebben respondenten gevraagd naar de sociale contacten die zij hebben in de wijk, de context, de intensiteit en het belang van deze contacten en of er ook plekken of personen zijn die ze mijden. We hebben hen gevraagd naar in hoeverre ze zich thuisvoelen, anderen vertrouwen en normen en waarden delen met andere bewoners.

Nagenoeg alle geïnterviewde bewoners benadrukken het belang van het hebben van sociale contacten in de buurt. De oorspronkelijke bewoners die al langer in de wijken wonen, hebben vaak intensievere banden met buurtbewoners, dan de nieuwe bewoners. Het gaat vaak om contact met directe burens of mensen uit het portiek. Veelal betreft het redelijk intensief contact van zowel instrumentele, als sociale aard. Verschillende oorspronkelijke bewoners, voornamelijk uit Kralingen-West, zeggen weinig contact te hebben met de nieuwe 'kansrijke' bewoners. Overigens geldt voor de geïnterviewde buurtbewoners die zich ingezet hebben voor een concreet issue dat speelde (het voorkomen van de bouw van een middelbare school op het plein, de aanpak van overlast en herinrichting van een plein, het sluiten van een coffeeshop) dat ze meer 'andere' buurtbewoners leren kennen. De oorspronkelijke bewoners die we hebben gesproken, geven aan dat het vooral niet goed mengt met bewoners uit de goedkopere sociale woningbouw die veel overlast geven of met bewoners met een psychische zorgachtergrond of een verslavingsverleden die door instellingen in de wijk zijn geplaatst.

Van de nieuwe bewoners hebben die respondenten die in een woonblok met nieuwbouwhuizen en binnentuin, of in rij met kluswoningen wonen, veruit het meeste contact met andere buurtbewoners. Het gaat dan om contact met burens binnen het blok of uit de andere kluswoningen, dat wil zeggen vooral met andere nieuwe bewoners. Het betreft intensief sociaal en instrumenteel contact.

Verscheidende geïnterviewde nieuwe bewoners geven aan dat ze in de wijk zijn komen wonen omdat ze zich aangetrokken voelden door de diversiteit in de wijk (zogenaamde *diversity seekers*) (Blokland & Van Eijk, 2010). Zij hebben de intentie om bij te dragen aan de sociale menging en hun kinderen in aanraking te laten komen met diversiteit. In de praktijk bleek dit (nog) nauwelijks het geval. Er lijkt hier sprake van een proces van *social tectonics*, wat ook in andere steden wordt gezien in studies naar gentrificatie; de verschillende bevolkingscategorieën zijn vlak bij elkaar, maar raken elkaar niet (Butler and Robson, 2001, 2003). Oftewel er zijn tussen de verschillende typen bewoners niet veel *bridging* activiteiten (Putnam, 2000). De binnentuinen lijken bijna een onbedoeld remmend effect te hebben op de overige contacten in de straat. De sociale cohesie binnen het blok is erg sterk, waardoor de banden met de bewoners aan de overkant van het blok zwakker lijken.

In het onderzoek is ook ingegaan op de mate waarin de bewoners normen en waarden met andere buurtbewoners met betrekking tot de buitenruimte delen. Bijna alle bewoners (nieuw en oorspronkelijk) die we hebben gesproken, zijn van mening dat er veel verschillen bestaan. Er wordt niet zozeer expliciet gesproken over verschillen tussen oorspronkelijke en nieuwe bewoners, maar meer over verschillen ten opzichte van mensen met een andere culturele achtergrond (niet-westerse migratieachtergrond) of 'asocialen'. In het bijzonder ten aanzien van het omgaan met vuilnis, opvoeden van kinderen ('s avonds laat nog buiten spelen), te hard rijden door de straat en 's avonds luide muziek draaien, worden er culturele verschillen ervaren, die tot spanningen leiden. In hoeverre deze spanningen ook ervaren worden door de groep met een niet-westerse migratieachtergrond is niet helemaal duidelijk, mede vanwege het kleine aantal respondenten in dit onderzoek met een niet-westerse achtergrond.

Wij zijn met de bewoners in de gesprekken ingegaan op hun inzet voor de buurt. We hebben gevraagd naar de mate waarin zij deelnemen aan activiteiten of commissies in de wijk, of ze lid zijn van verenigingen, etc., en of ze zich op andere manieren inzetten voor de wijk. Bijna alle geïnterviewde oorspronkelijke bewoners die al langer in de buurt wonen, zetten zich tegenwoordig in voor de buurt via buurtorganisaties, of hebben dit in het verleden gedaan. Er worden veel 'gezellige' activiteiten georganiseerd die bevorderend zijn voor de *bonding* in de buurt. Ook is er sprake van mantelzorg en hulp aan (directe) buren waarbij het gaat om *bridging* contacten tussen bewoners die verschillen qua leeftijd, achtergrond en opleidingsniveau. In een deel van het Nieuwe Westen hebben specifieke problemen in de leefomgeving uiteindelijk een proces van buurtmobilisering in gang gezet, waardoor sociale menging ontstaan is. Verder zijn er weinig voorbeelden gevonden van overbruggende contacten tussen oorspronkelijke en nieuwe bewoners binnen de setting van buurtorganisaties- of activiteiten. De geïnterviewde nieuwe bewoners lijken zich minder vaak dan oorspronkelijke bewoners, of op minder structurele basis, in te zetten voor de buurt. De intentie en bereidheid om zich in te zetten voor de buurt is er vaak wel, echter in de praktijk wordt dit (nog) nauwelijks gedaan. De meest genoemde reden hiervoor is dat men het te druk heeft met andere verantwoordelijkheden zoals werk, gezin (of in het geval van de studenten: studie). Uitzonderingen daargelaten; enkele nieuwe bewoners die we hebben gesproken zetten zich wel zeer intensief in voor de buurt, hebben een trekkersrol op zich genomen of proberen bewust andere nieuwkomers te mobiliseren.

Conclusies

De inspanningen om kansrijke gezinnen en andere sterke schouders naar Rotterdam te trekken, komen voort uit verschillende verwachtingen die beleidsmakers hebben van de instroom van die betreffende groepen. In het onderzoek 'Sterke Schouders' (Doff en Van der Sluis, 2017) zijn op basis van een analyse van beleidsdocumenten en gesprekken met ambtenaren vijf centrale verwachtingen geformuleerd. De onderzoekers hebben op basis van een literatuurstudie bekeken in hoeverre deze verwachtingen gefundeerd zijn.

In deze conclusie gaan we in op de mate waarin die verwachtingen uit gekomen zijn in de drie wijken die wij bestudeerd hebben.

1. De aanwezigheid van sterke schouders leidt tot een versterking van de lokale economie (en mogelijk tot meer werkgelegenheid) door de komst van nieuwe voorzieningen.

De Gemeente Rotterdam heeft de gedachte dat de middengroepen vanwege hun economisch en cultureel kapitaal een boost kunnen geven voor het winkel- en voorzieningenbestand. Deze gedachte wordt ondersteund door verschillende onderzoeken (Doff en Van der Sluis, 2017; Kern, 2016; Zukin et al. 2009). De nieuwe middengroepen zijn kapitaalcrachtiger waardoor ze een positieve invloed kunnen hebben op het voorzieningenaanbod en hippe restaurants, koffiebars en grotere winkelketens kunnen stimuleren. Die verandering van het voorzieningenaanbod zou positief gewaardeerd worden door oorspronkelijke en nieuwe bewoners.

Ook ons empirisch onderzoek in drie Rotterdamse wijken bevestigen dit. De respondenten hebben de wijken de afgelopen jaren qua voorzieningen zien verhippen en verbeteren. Zowel oorspronkelijke als nieuwe bewoners zien dit als een positieve ontwikkeling. De aanwezigheid van een groot aantal leuke koffietentjes, restaurantjes, boetiekjes wordt als een positief punt genoemd. Vooral 'De Zwaanshals' in het Oude Noorden wordt als succesvoorbeeld genoemd. De aanwezigheid van deze voorzieningen is één van de factoren die meegewogen heeft in de beslissing van de geïnterviewde nieuwe bewoners om naar de wijk te verhuizen (zie ook: Kern, 2016).

De kapitaalcrachtige nieuwe bewoners die wij gesproken hebben, besteden echter ook veel tijd en geld aan voorzieningen buiten de wijk. Mede door de centrale ligging van de wijken – wat een belangrijke 'pull' was om er naartoe te verhuizen – zijn ze ook veel buiten hun wijk te vinden.

Uit de literatuur blijkt dat de toename van deze nieuwe hippe voorzieningen ook kan doorslaan en een verdringing van oudere voorzieningen tot gevolg kan hebben. Hier gaan we verder op in bij verwachting 4.

De literatuurstudie van Doff en Van der Sluis (2017) liet ook zien dat de hoogopgeleide bewoners die Rotterdam wil aantrekken en binnen haar stadsgrenzen wil behouden, een aantrekkelijke buitenruimte sterk waardeert. Dit blijkt ook uit ons onderzoek. Echter niet alleen de aantrekkelijkheid van de buitenruimte, zoals groenvoorziening in de wijk zelf, ook de nabijheid van bijvoorbeeld groen aangrenzend aan de wijk speelt een grote rol in de waardering van nieuwe bewoners van de wijk.

2. De maatschappelijke betrokkenheid en organisatiekracht van sterke schouwers komt ten goede aan de buurt en buurtbewoners.

Versillende beleidsmakers hebben de hoop dat kansrijke bewoners over meer regelkracht bezitten, die zij actief in zullen zetten voor de buurt door te participeren in buurtorganisaties, clubs, e.d. Dit zou dan ook ten goede komen aan minder kapitaalkrachten. Bovendien zouden de sterke schouwers door het inzetten van hun sociaal kapitaal, de oorspronkelijke bewoners kunnen bekrachtigen (*bridging*). De gemeente zet in haar beleid vooral in op gezinnen. Uit de literatuur blijkt dat vooral gezinnen zich betrokken voelen bij de wijk en zich inzetten om de leefbaarheid in de wijk te verbeteren.

In de literatuurstudie die Doff en Van der Sluis (2017) hebben uitgevoerd, zijn slechte enkele voorbeelden gevonden van situaties waarbij er sprake was van overbruggende contacten en waar ook de minder kapitaalkrachten (mee) kunnen profiteren van het sociale kapitaal van de middenklasse.

In ons empirisch onderzoek in drie Rotterdamse wijken is stilgestaan bij de inzet van bewoners voor de buurt en/of voor medebewoners. De geïnterviewde nieuwe bewoners lijken zich minder vaak dan oorspronkelijke bewoners of op minder structurele basis in te zetten voor de buurt. Dit komt overeen met de bevindingen van Uitermark et al. (2007) die ook constateerden dat bewoners uit de middenklasse minder vaak actief zijn in bewonersorganisaties en hulp bieden aan burens dan oorspronkelijke bewoners. **De intentie en bereidheid om zich in te zetten voor de buurt is er bij de geïnterviewde nieuwe bewoners vaak wel, echter in de praktijk (nog) nauwelijks het geval.** De meest genoemde reden hiervoor is dat men (vooral de jonge gezinnen!) het te druk heeft met andere verantwoordelijkheden zoals werk, gezin (of in het geval van de studenten: studie). Uitzonderingen daargelaten; enkele nieuwe bewoners die we hebben gesproken zetten zich wel zeer intensief in voor de buurt, hebben een trekkersrol op zich genomen of proberen bewust andere nieuwkomers te mobiliseren.

Er zijn in ons onderzoek überhaupt weinig overbruggende contacten (*bridging*; Putnam, 2000) gevonden tussen nieuwe bewoners en oorspronkelijke. Verschillende geïnterviewde nieuwe bewoners geven aan dat ze in de wijk zijn komen wonen, omdat ze zich aangetrokken voelden door de diversiteit in de wijk (zogenaamde *diversity seekers*) (Blokland & Van Eijk, 2010). Zij hebben de intentie om bij te dragen aan de sociale menging en om hun kinderen in aanraking te laten komen met diversiteit. Echter in de praktijk lijkt er sprake van *social tectonics* wat ook in andere steden wordt gezien in studies naar gentrificatie; de verschillende bevolkingscategorien zijn vlak bij elkaar, maar raken elkaar niet (Butler and Robson, 2001, 2003). Sommige architectuur, zoals wooncomplexen met binnentuinen, lijken bijna een onbedoeld remmend effect te hebben op de overige contacten in de straat. De sociale cohesie binnen het blok is erg sterk, waardoor de banden met de bewoners aan de overkant van het blok zwakker lijken.

Uit onderzoek blijkt (Blokland & Van Eijk, 2010) dat de buurt niet bindt, maar bepaalde gelegenheden of contexten in de buurt, waarbij mensen bijeen komen met gelijke doelen en interesses (zoals een wijkgebouw, bibliotheek, sportclub) wel. Door verschillende bewoners die wij gesproken hebben, worden juist deze voorzieningen gemist. Buurthuizen, bibliotheken, een zwembad, etc., zouden juist zijn gesloten. Overigens geldt voor de geïnterviewde buurtbewoners die zich ingezet hebben voor een concreet issue dat speelde (het voorkomen van de bouw van een middelbare school op het plein, de aanpak van overlast en herinrichting van een plein, het sluiten van een coffeeshop) dat ze meer 'andere' buurtbewoners leren kennen.

3. Sterke schouders kunnen een functie als rolmodel in de buurt vervullen.

Verschillende beleidsmakers verwachten dat sterke schouders en voorbeeldfunctie kunnen vervullen voor andere bewoners. In de literatuur hebben Doff en Van der Sluis (2017) hier weinig voorbeelden voor gevonden. Het blijkt bovendien niet automatisch zo te werken dat wanneer verschillende sociale groepen fysiek in de buurt wonen, er contact ontstaat en er vervolgens voorbeeldfuncties kunnen ontstaan (Gilbert, 2009).

Het theoretische uitgangspunt dat oorspronkelijke bewoners positief gestimuleerd zouden worden door contacten met middenklassers, omdat zij fungeren als rolmodellen of voorbeeldfuncties, wordt ook in onze interviews niet bevestigd. Verreweg de meeste respondenten (zowel oorspronkelijk als nieuwe bewoners) hebben aangegeven dat buurtbewoners geen rolmodel of voorbeeld voor hen zijn. De enkele respondenten die wel gesproken hebben over andere buurtbewoners als voorbeeld, rolmodel of inspiratiebron hebben het zowel over oorspronkelijke als nieuwe bewoners. Men heeft in dit geval vooral bewondering voor hun actieve inzet voor de buurt. Enkele nieuwe bewoners hopen zelf een inspiratie te zijn voor anderen. Met bepaald gedrag (zoals vuil prikken in de wijk) hopen ze het goede voorbeeld te geven voor andere bewoners.

4. De komst van sterke schouders leidt tot indirecte verdringing en kan het thuisgevoel van de oorspronkelijke bewoners verminderen.

De instroom van middengroepen kunnen ook negatieve consequenties voor de oorspronkelijke bewoners hebben, zoals verlies van voorzieningen, ontmoetingsplekken en een thuisgevoel.

Uit de literatuur blijkt dat de toename van deze nieuwe hippe voorzieningen kan doorslaan (Koning 2015, Shaw & Hagemans 2015) en een verdringing van oudere voorzieningen tot gevolg kan hebben (Marcuse, 1986 en Deener, 2007). Dit wordt ook door Doff en Van der Sluis (2017) als risico voor Rotterdam genoemd; beleidsmakers zouden door het enthousiasme vaak geen oog hebben voor oudere voorzieningen en de functies die zij voor (een bepaald deel) van de buurtbewoners vervullen.

Op basis van ons onderzoek kunnen we concluderen dat in de drie onderzochte wijken nog geen sprake is van verdringing van oude voorzieningen door de 'verhipping' en de komst van een middenklasse. In ons onderzoek wordt wel opgemerkt dat er voorzieningen (zoals typisch Hollandse winkels en buurtcafés) zijn verdwenen, echter deze zouden vervangen zijn door migrantenondernemers.

Door alle bezuinigingen in de afgelopen jaren zijn er volgens de geïnterviewde bewoners inmiddels te weinig voorzieningen voor tieners of pubers, zoals clubhuizen en jeugdthons. Dit zou bijdragen aan de overlast die zij van hangjongeren ervaren. Ook worden voorzieningen als een buurtbibliotheek en buurthuizen gemist. Dit zijn juist belangrijke plekken die *bridging* (overbruggende contacten tussen bewoners) kunnen bevorderen (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2005). NB: directie verdringing (bewoners die de wijk hebben moeten verlaten vanwege nieuwbouw/ renovatie) maakt geen onderdeel uit van dit onderzoek.

Ook waarschuwen Doff en Van der Sluis (2017) voor het risico dat middengroepen zich soms ook onttrekken aan de buurt, bijvoorbeeld door bepaalde plekken te mijden of – meer emotioneel – door zich niet te identificeren met (bepaalde plekken in) de buurt. Dit wordt ook wel *elective belonging* genoemd (Savage et al., 2005). Middengroepen kunnen vanwege hun financiële kapitaal ook elders boodschappen doen, een kinderdagverblijf of school kiezen, etc. Wanneer ze zich niet veilig of thuis voelen tussen de oorspronkelijke bewoners kunnen ze zich gemakkelijk onttrekken. Vooral in wijken waar erg grote verschillen bestaan tussen het deel waar de middenklasse woont (het buurtje, het complex) en de ‘oude wijk’ speelt dit risico. Het nieuwe deel blijft een eiland dat afwijkt van de rest van de wijk waar nog meer leefbaarheidsproblemen spelen (Pinkster, 2014).

In ons empirisch onderzoek zien we ook processen van elective belonging. Vooral bij de bewoners van de wooncomplexen met binnentuin zien we weinig binding met mensen buiten het complex. Ook zagen we bij stelling 1 dat verschillende nieuwe bewoners die wij gesproken hebben, veel tijd en geld aan voorzieningen buiten de wijk besteden en verschillende kinderen buiten de wijk naar school brengen. In hoeverre hier echt sprake is van een terugtrekkingsstrategie, is niet duidelijk. Voor sommige respondenten spelen praktische redenen een rol. Daarbij maakt de centrale ligging van de wijken het ook zeer makkelijk om gebruik te maken van voorzieningen en buitenruimte op andere plekken in Rotterdam. **Veel nieuwe bewoners zeggen niemand te mijden of ook geen plekken in de buurt te mijden. Echter de sociale interactie met oorspronkelijke bewoners is in de praktijk (nog) beperkt.**

5. De komst van sterke schouders kan tot spanningen en conflicten leiden.

Beleidsmakers verwachten ook spanningen en conflicten door de instroom van nieuwe kansrijke bewoners, vooral met betrekking tot de buitenruimte. In de literatuur zijn hier ook voorbeelden van te vinden (Doff en Van der Sluis, 2017). De belangen tussen nieuwe en oorspronkelijke bewoners kunnen verschillen. De nieuwe bewoners, de ‘gentrifiers’ kunnen door de inzet van hun economische, sociaal en culturele kapitaal de agenda domineren, soms ten koste van anderen (zie bijvoorbeeld Blokland, 2009).

In ons empirisch onderzoek zijn we dat nauwelijks tegenkomen. Een gezamenlijk strijd tegen een leefbaarheidsprobleem heeft soms juist tot verbinding tussen de bewoners geleid. (zie ook: Kleinhans & Bolt, 2010). Slechts in één van de wijken wordt een voorbeeld genoemd waarbij oorspronkelijke bewoners het gevoel hebben minder ‘gehoord’ te worden wanneer zij klachten of opmerkingen uiten naar beleidsmakers, dan wanneer nieuwe kapitaalkrachtigere bewoners dat doen.

Verder lijken de spanningen tussen geïnterviewde oorspronkelijke bewoners en nieuwe middengroepen beperkt. Op die plekken waar de leefstijlen van bewoners het meest verschillen, bestaan de meeste spanningen. **Er wordt niet zozeer expliciet gesproken over verschillen tussen oorspronkelijke en nieuwe bewoners, maar meer over verschillen ten opzichte van mensen met een andere culturele achtergrond (niet-westerse achtergrond) of bewoners met ‘asociaal’ gedrag.** In het bijzonder ten aanzien van het omgaan met vuilnis, opvoeden van kinderen (’s avonds laat nog buiten spelen), te hard rijden door de straat en ’s avonds luide muziek draaien, worden er verschillen in normen en waarden ervaren die tot spanningen leiden. In hoeverre deze spanningen ook ervaren worden door de groep met een niet-westerse migratieachtergrond is niet helemaal duidelijk, mede vanwege het kleine aantal respondenten met een niet-westerse achtergrond.

H1.

Inleiding en verantwoording

1.1 Aanleiding

Rotterdam heeft de afgelopen jaren verschillende inspanningen verricht om bepaalde groepen zoals hoogopgeleiden, kansrijke gezinnen en studenten naar de stad te trekken, dan wel voor de stad te behouden. Door een toename van 'sterke schouders' in de stad wordt de economie versterkt en de sociale veerkracht en de weerbaarheid vergroot, is de gedachte. Onderdeel van deze aanpak is het programma 'Kansrijke Wijken' dat erop gericht is om meer gezinnen te behouden voor de stad. Sinds 2014 wordt getracht een aantal wijken in en rond de Rotterdamse binnenstad meer aantrekkelijk te maken voor gezinnen met kinderen. Meer specifiek; 'kansrijke' gezinnen, dat wil zeggen gezinnen met hoogopgeleide, werkende óf werkzoekende ouders, die geen bijstandsuitkering ontvangen en een duurdere huur- of koopwoning (willen) bewonen (WOZ-waarde vanaf 160.000 euro). Het programma Kansrijke Wijken wil dit bevorderen, mede door initiatieven van particuliere partijen en bewoners uit deze wijken te versterken, voor passende huisvesting voor gezinnen te zorgen, de leefbaarheid in de wijken te vergroten en voor goed onderwijs in de wijk te zorgen. Het beleid richt zich op negen wijken rondom het centrum van Rotterdam, te weten: Oude Noorden, Nieuwe Westen, Middelland, Liskwartier, Nieuw-Crooswijk, Kralingen-West, Lloydkwartier, Katendrecht en Kop van Zuid-Entrepot.

De Gemeente Rotterdam en de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken zijn benieuwd naar de ontwikkelingen in deze wijken. Wij, – Risbo, een onafhankelijk onderzoeksinstituut verbonden aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de Erasmus Universiteit Rotterdam – zijn gevraagd om in drie van deze negen wijken onderzoek te doen. In paragraaf 1.2 wordt de onderzoeksopzet besproken.

1.2 Methode van onderzoek

Doel en vraagstelling

We wilden met het onderzoek antwoord krijgen op de centrale onderzoeksvraag: *Hoe wordt de veranderende sociale compositie van drie Rotterdamse wijken ervaren door haar bewoners?*

We hebben ons gefocust op drie wijken in transitie in Rotterdam, namelijk Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West. We hebben gekeken naar de veranderingen in de wijk en wat deze betekenen voor haar bewoners. We hebben ons op twee groepen bewoners gericht: nieuwe 'kansrijke' bewoners en 'oorspronkelijke bewoners'. Met nieuwe 'kansrijke' bewoners, ook wel nieuwe bewoners genoemd, worden bewoners bedoeld die;

- sinds 2014 in de wijk zijn komen wonen;
- hoogopgeleid zijn;
- in een relatief duurdere huur- of koopwoning zijn gaan wonen (WOZ-waarde vanaf €160.000);
- bewoners met kinderen, maar ook jonge professionals zonder kinderen, hoogopgeleide studenten en senioren.³

Met oorspronkelijke bewoners worden in het onderzoek mensen bedoeld die;
– langer, namelijk 10 jaar of langer, in de wijk woonachtig zijn.

We zijn onder andere ingegaan op; Hoe ervaren de bewoners de veranderende wijk? Hebben de veranderingen in de wijk invloed op de sociale kwaliteit? Waarom zijn de nieuwe bewoners naar de betreffende wijk verhuisd? In de bijlage vindt u de onderzoeksvragen die de opdrachtgevers (de Gemeente Rotterdam en de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken) in eerste instantie hebben geformuleerd.

De drie wijken waar het onderzoek heeft plaatsgevonden zijn door de Gemeente Rotterdam en de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken geselecteerd uit de lijst van negen wijken die onder het programma Kansrijke Wijken vallen. Er is gekozen voor het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West. Specifiek deze drie wijken zijn gekozen omdat hier concrete inspanningen door de gemeente zijn verricht om kansrijke gezinnen te trekken, nog relatief weinig ander onderzoek gedaan is en meer zicht op de wijk wenselijk was. NB: Kralingen-West zou een 'odd case', oftewel afwijkende casus kunnen betekenen vanwege een subgroep, namelijk studenten die in deze wijk oververtegenwoordigd zijn. De aanwezigheid van deze subgroep zou van grote invloed kunnen zijn op de sociale compositie van de wijk.

Onderzoeksopzet

We hebben gekozen voor een driedelige aanpak. We zijn het onderzoek gestart met een kort bronnenonderzoek, vervolgens hebben we interviews afgenomen met buurtbewoners en ten slotte hebben we een focusgroep georganiseerd.

Bronnenonderzoek

Het onderzoek is aangevangen met een kort bronnenonderzoek waarbij wetenschappelijke literatuur en beleidsdocumenten zijn bestudeerd. De onderzoekers Wenda Doff en Mariska van der Sluis hebben in 2017 reeds een uitgebreide literatuurstudie uitgevoerd naar de instroom van middengroepen in buurten in het kader van de aanpak 'Sterke Schouders'. Hun review van internationale en nationale artikelen, rapportages en beleidsdocumenten verschaftte ons een solide basis. In aanvulling op hun rapportage zijn nog verschillende rapporten en recentelijk verschenen artikelen over gentrificatie, sociale familiariteit en woonbeleving bestudeerd. De uitkomsten uit het bronnenonderzoek zijn gebruikt om een interviewleidraad te construeren.

Semi-gestructureerde interviews

De kern van het onderzoek werd gevormd door interviews met bewoners. We hebben bewust gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksaanpak en niet voor bijvoorbeeld een grootschalige survey onder bewoners, omdat de geformuleerde vragen veelal betrekking hebben op persoonlijke ervaringen, verwachtingen, motivaties en waarderingen van bewoners waar we op door wilden kunnen vragen.

We hebben per wijk met 5 tot 7 oorspronkelijke bewoners en 5 tot 7 nieuwe bewoners gesproken. In totaal komt dit neer op 33 interviews waarvan 17 interviews met oorspronkelijke bewoners en 16 interviews met nieuwe bewoners. De gesprekken varieerden van 30 tot 75 minuten en zijn afgenomen bij mensen thuis, in buurthuizen, op pleinen en in koffietentjes. De interviews zijn opgenomen met een recorder. De opgenomen interviews zijn letterlijk getranscribeerd. Vervolgens hebben we de interviews gecodeerd en geanalyseerd in het programma ATLAS.TI. Alle gecodeerde teksten zijn per code en vervolgens per subgroep (nieuwe bewoners of oorspronkelijke bewoners) en wijk bestudeerd en vervolgens per codegroep geïnterpreteerd.

Selectie respondenten

Op verzoek van de opdrachtgever is gewerkt met de sneeuwbalmethodiek. De gemeente heeft zogenaamde 'seeds' aangeleverd, oftewel eerste contactpersonen in de wijk, die een groot netwerk hebben in de wijk en er al dan niet zelf ook woonachtig zijn. De seeds zelf zijn niet bevraagd.⁴ De reden hiervoor is dat seeds mogelijk te nauwe banden hebben met de gemeente en hun beeld daardoor gekleurd zou kunnen zijn.

We hebben de seeds benaderd en gevraagd tenminste twee respondenten aan te leveren die tot één van de twee doelgroepen behoorden. Die respondenten zijn benaderd voor de interviews. Tijdens de interviews zijn de respondenten vervolgens gevraagd of zij andere buurtbewoners kunnen aanleveren. Om een gevarieerde samenstelling van bewoners te krijgen met spreiding over de wijk, hebben we een maximum van 4 respondenten per ingang gehanteerd. (2 respondenten per seed en vervolgens maximum 2 respondenten via de geïnterviewde respondenten). Verder hebben we bij de selectie van respondenten getracht te zorgen voor geografische spreiding in de wijk en variatie in achtergrondkenmerken.

Nota Bene: de wijze van werving en het geringe aantal respondenten per wijk maakt dat de respondenten in dit onderzoek niet representatief zijn voor alle bewoners van de wijk. Wij merkten bovendien dat we weinig respondenten met een Marokkaanse of Turkse afkomst aangeleverd hebben gekregen.

⁴ Met uitzondering van 2 seeds: 1 seed werd namelijk weer door een andere bewoner aangeleverd en is op basis daarvan geselecteerd en 1 seed is gevraagd deel te nemen aan de focusgroep vanwege haar ervaring als levenslange bewoonster van een van de focuswijken.

Profiel van respondenten

De geïnterviewde nieuwe bewoners zijn allemaal hoogopgeleid (afgeronde HBO of WO opleiding) en wonen tussen de 3 maanden en 4,5 jaar in één van de drie buurten. Het overgrote deel van de nieuwe bewoners werkt (parttime dan wel fulltime) en twee van de respondenten zijn nog student. De grote meerderheid van de nieuwe bewoners woont samen met partner en kind(eren). De overige bewoners wonen alleen, met partner zonder kind(eren) of met huisgenoten. Qua nationaliteit is er weinig diversiteit onder de geïnterviewde nieuwe bewoners, slechts twee respondenten hebben geen (volledig) Nederlandse nationaliteit.

De geïnterviewde oorspronkelijke bewoners wonen tussen de 10 jaar en de 64 jaar in de buurten. De grote meerderheid van deze respondenten heeft MBO als het hoogst behaalde opleidingsniveau. De overige respondenten hebben een HBO of WO opleiding afgerond. Iets minder dan de helft van de respondenten werkt parttime of fulltime en de overige bewoners zijn gepensioneerd, verrichten vrijwilligerswerk of zijn werkloos. Er zijn 5 respondenten met een andere nationaliteit dan volledig Nederlands, te weten (half) Marokkaans, Turks, Surinaams of Duits. In onderstaande tabellen zijn de achtergrondkenmerken van de respondenten per buurt weergegeven naar type woning, huishoudsamenstelling, nationaliteit, geslacht en leeftijd.

Tabel 1.1: Achtergrondkenmerken van respondenten in het Oude Noorden

	Soort bewoner	Nieuwkomer	Oorspronkelijk	Totaal
Totaal		N	N	N
		5	5	10
Type woning	Koopwoning	5	2	7
	Huurwoning	0	3	3
Huishoudsamenstelling	Samenwonend met partner zonder kind(eren)	0	2	2
	Samenwonend met partner met kind(eren)	5	3	8
Nationaliteit	Nederlands	5	3	8
	Surinaams	0	2	2
Geslacht	Man	0	2	2
	Vrouw	5	3	8
Leeftijd	<18	0	0	0
	18 t/m 25	0	0	0
	26 t/m 35	2	0	2
	36 t/m 45	3	0	3
	46 t/m 55	0	2	2
	56 t/m 65	0	3	3
	>65	0	0	0

Tabel 1.2: Achtergrondkenmerken van respondenten in het Nieuwe Westen

	Soort bewoner	Nieuwkomer	Oorspronkelijk	Totaal
Totaal		N	N	N
		5	5	10
Type woning	Koopwoning	2	2	4
	Huurwoning	3	3	6
Huishoudsamenstelling	Alleenstaand	2	1	3
	Samenwonend met partner zonder kind(eren)	1	1	2
	Samenwonend met partner met kind(eren)	2	3	5
Nationaliteit	Nederlands	5	4	9
	Nederlands/Marokkaans	0	1	1
Geslacht	Man	4	3	7
	Vrouw	1	2	3
Leeftijd	<18	0	0	0
	18 t/m 25	1	0	1
	26 t/m 35	2	0	2
	36 t/m 45	1	3	4
	46 t/m 55	0	0	0
	56 t/m 65	1	0	1
	>65	0	2	2

Tabel 1.3: Achtergrondkenmerken van respondenten in Kralingen-West

	Soort bewoner	Nieuwkomer	Oorspronkelijk	Totaal
Totaal		N	N	N
		6	7	13
Type woning	Koopwoning	4	1	5
	Huurwoning	2	6	8
Huishoudsamenstelling	Alleenstaand	2	2	4
	Samenwonend met partner zonder kind(eren)	0	3	3
	Samenwonend met partner met kind(eren)	3	2	5
	Met huisgenoot of huisgenoten	1	0	1
Nationaliteit	Nederlands	4	5	9
	Nederlands/Portugees	1	0	1
	Nederlands/Turks	0	1	1
	Surinaams	1	0	1
	Duits	0	1	1
Geslacht	Man	3	2	5
	Vrouw	3	5	8
Leeftijd	<18	0	0	0
	18 t/m 25	2	0	2
	26 t/m 35	0	0	0
	36 t/m 45	2	1	3
	46 t/m 55	1	1	2
	56 t/m 65	1	3	4
	>65	0	2	2

Focusgroep

Na de interviews hebben we een focusgroep georganiseerd. Dit is een groepsge-sprek waarin dieper werd ingegaan op een selectie van onderwerpen.⁵ De focusgroep bestond uit een gemengde groep van nieuwe bewoners en oorspronkelijk bewoners van 7 respondenten. Het gesprek duurde 1,5 uur en is georganiseerd in een locatie van een bewonersorganisatie in het Nieuwe Westen. Doordat nieuwe en oorspronkelijke bewoners van verschillende wijken met elkaar in gesprek gingen over hun wijk, konden we dieper ingaan op de verschillende processen die spelen in de betreffende wijken. Tevens is hen gevraagd naar hun behoeften en prioriteiten voor de toekomst.

1.3 Schets van de wijken

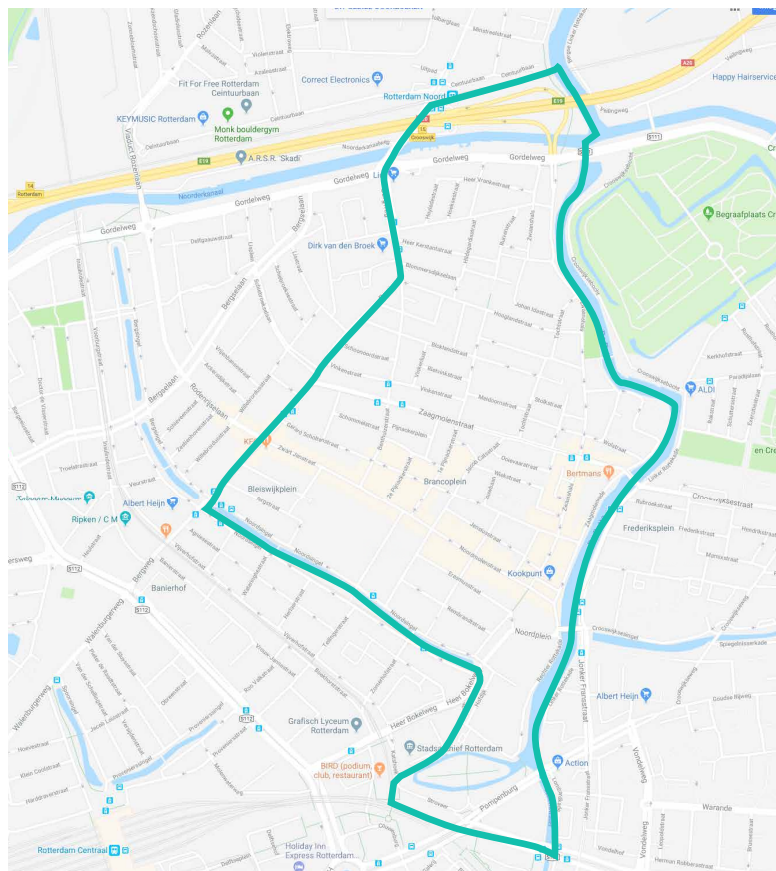
Dit onderzoek richt zich op de veranderende sociale compositie van drie Rotterdamse wijken; Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West. Om de bevindingen in een kader te kunnen plaatsen zullen we de wijken eerst kort omschrijven.

Oude Noorden

Het Oude Noorden is een vooroorlogse wijk in het noorden van Rotterdam. Het ligt tussen het Noorderkanaal en de A20 en grenst aan de wijk het Liskwartier in het noorden, de Agniesebuurt in het westen, het water van de Rotte in het zuiden en de wijk Crooswijk in het oosten.

Het Oude Noorden is een woonwijk die bestemd was om de overvolle binnenstad van Rotterdam te ontlasten. Rond 1870 verschenen de eerste woningen rond de net aangelegde Noordsingel. Tussen 1870 en 1930 breidde de wijk zich steeds verder naar het noorden uit. Vanwege achterstallig onderhoud aan de woningen raakte de wijk in verval. Er volgde een grote stadsvernieuwing in de jaren tachtig van de 20^e eeuw. De wijk is compact gebouwd met een hoog aantal inwoners per vierkante kilometer, kent veel pleinen, singels, vooroorlogse straten en woonblokken vanuit de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Het Oude Noorden heeft ongeveer 17.000 inwoners⁶. De voorheen typische 'Rotterdamse' volkswijk veranderde met de jaren van bevolkingssamenstelling. De wijk kent inmiddels veel inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond, vooral met een Marokkaanse (16,0 procent), Turkse (12,5 %) en Surinaamse (8,9 %) migratieachtergrond. Ongeveer een derde heeft een Nederlandse achtergrond (35,3 %).

Figuur 1: Plattegrond wijk Oude Noorden

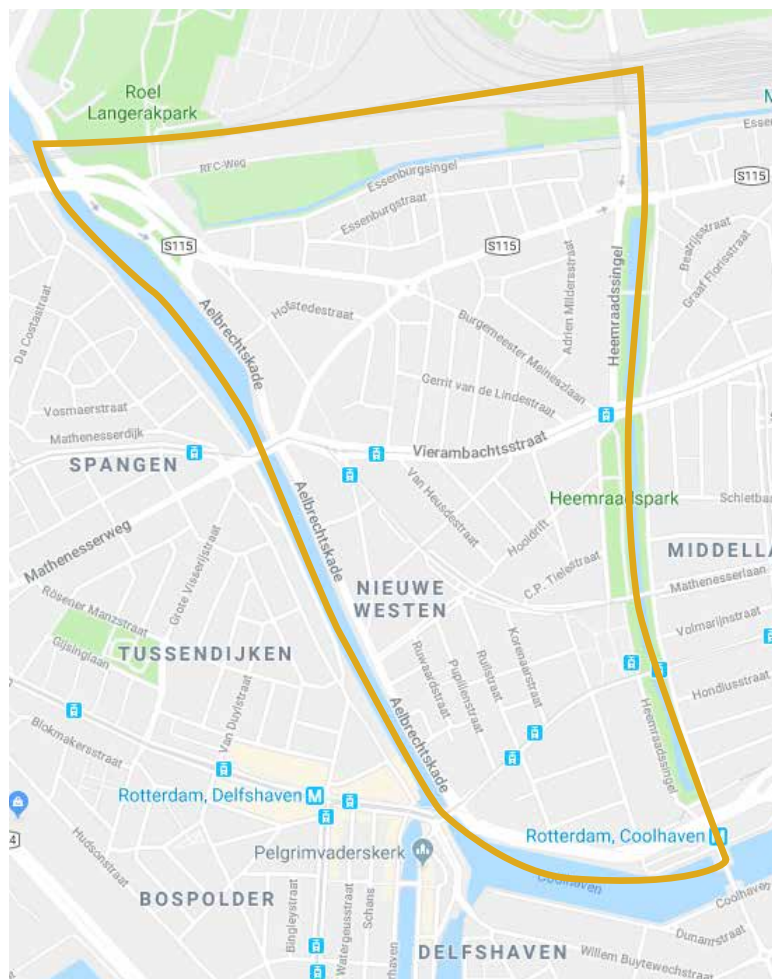
Nieuwe Westen

De wijk het Nieuwe Westen is een vooroorlogse wijk in het westen van Rotterdam. Het ligt tussen de Delfshavense Schie, de Heemraadssingel en het treinspoor. Het Nieuwe Westen grenst aan de wijk Middelland in het oosten, Spangen en Bospolder in het westen en Delfshaven in het zuiden.

De wijk is gebouwd in de eerste decennia van de twintigste eeuw. Het is een gemêleerde wijk bestaande uit statige lanen met bomen, drukke winkelstraten, straten met sociale woningbouw, verkeerswegen en groene stroken, zoals bij de Heemraadssingel.

De wijk ging in de jaren zestig en zeventig sterk achteruit. Vanwege achterstallig onderhoud raakte de wijk in verval. De gemeente kocht veel bezit op van huisjesmelkers, waarna corporaties de woningen opknapten en weer verhuurden. Daarnaast zijn er in het kader van de grote stadsvernieuwing ook panden gesloopt en vervangen door nieuwbouw.

De wijk heeft bijna 20.000 inwoners⁷. Hiervan heeft een groot aandeel een niet-westerse migratieachtergrond, waarvan een groot deel een Marokkaanse (14,4 %), Turkse (13,0 %) of Surinaamse (9,2 %). Ongeveer een derde heeft een Nederlandse achtergrond (32,4 %).

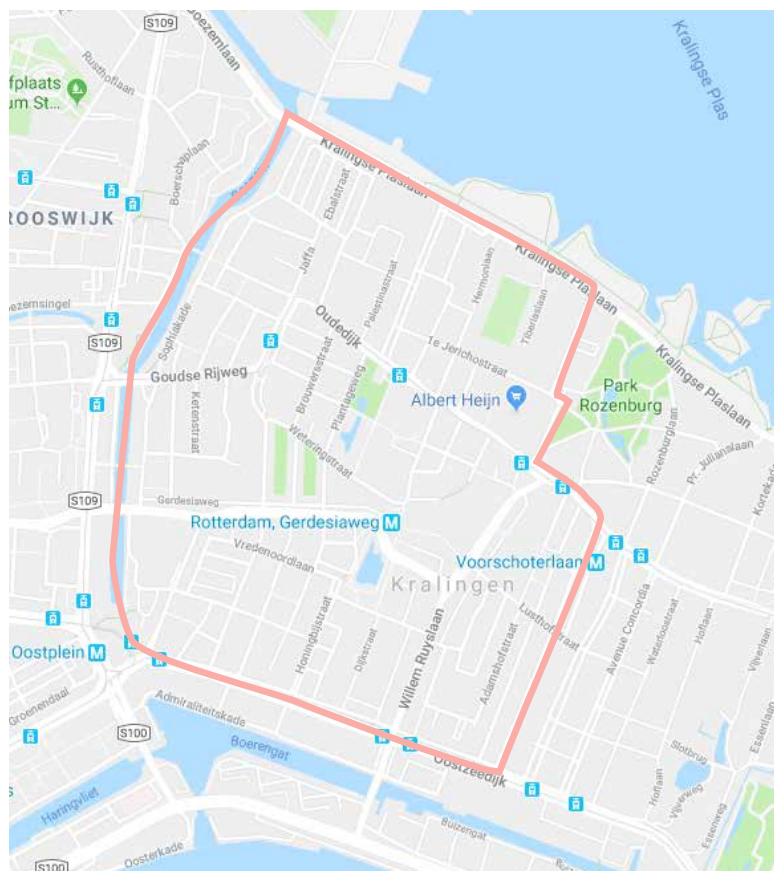
Onderzoek
Nieuwe burens

Figuur 2: Plattegrond wijk Nieuwe Westen

Kralingen-West

Kralingen-West is een wijk aan de oostkant van het centrum, die voor een groot deel wordt omringd door water. Aan de noordzijde ligt de Kralingse Plas, aan de westzijde de Boezem – die Kralingen en de wijk Crooswijk met elkaar verbindt – en iets ten zuiden van de wijk ligt de Maas. Kralingen-West vormt samen met Kralingen-Oost, Kralingen. Kralingen werd in 1895 bij Rotterdam gevoegd. Kralingen-Oost is wat ruim opgezet is met veel groen, van oudsher een woongebied voor welgestelden. Kralingen-West heeft meer het karakter heeft van een volkswijk. Het heeft een hoge bevolkingsdichtheid met veel boven- en benedenwoningen. Het zuidwestelijke deel van Kralingen-West is ernstig beschadigd tijdens het bombardement van mei 1940. In de jaren tachtig van de 20^e eeuw veranderde de wijk door de grote stadsvernieuwing. Tijdens deze stadsvernieuwing bleek de bodem van een deel van Kralingen-West verontreinigd. Na de sloop van de bestaande bebouwing is hier jarenlang een grondsanering uitgevoerd, wat veel overlast aan de buurt veroorzaakte. Eind jaren negentig kwamen er weer nieuwbouw en sloopplannen voor de wijk.

Kralingen-West bestaat uit een lappendeken van zes verschillende buurten (Jaffa, Vredenoord, Jericho, Gashouderbuurt, Vlinderbuurt en Lusthof) die ieder een andere sfeer hebben. Kralingen-West kent bijna 16.000 inwoners waarvan bijna de helft (46,4 %) een Nederlandse achtergrond heeft. Het grootste aandeel inwoners met een niet-westerse migratieachtergrond heeft een Marokkaanse (10,5 %), Surinaamse (8,2 %) of Turkse (6,4 %) achtergrond.⁸

Onderzoek
Nieuwe burens

Figuur 3: Plattegrond wijk Kralingen-West

H2.

Vestigingsmotieven

2.1 Inleiding

De gemeente Rotterdam verricht in samenwerking met andere partijen inspanningen om middengroepen naar de wijken rondom het centrum te trekken, danwel in de wijk te houden. Om de buurt te versterken wil de gemeente juist de actieve burger aantrekken. Om te bevorderen dat middengroepen/ hoogopgeleiden zich betrokken voelen bij hun wijk is het volgens de literatuur van belang dat er ingezet wordt op een schone en veilige woonomgeving. In het kader van het programma 'Kansrijke Wijken' heeft de gemeente Rotterdam budget beschikbaar gesteld om de buitenruimte te verbeteren.

Ook wordt er ingezet op het faciliteren van positieve woonkeuzes en het aantrekken van bewoners die zich voor langere duur in de buurt willen vestigen. De aanpak 'Kansrijke Wijken' focust vooral op gezinnen. Volgens de literatuur blijken gezinnen zich vaker bij de buurt betrokken te voelen en zich hier sneller voor in te zetten (Doff en Van der Sluis, 2017). Om hen te trekken moeten er volgens de gemeente genoeg geschikte woningen, 'uitnodigende ruimten' op straat en eersteklas onderwijs worden gecreëerd en de mogelijkheid bestaan tot het realiseren van eigen initiatieven (Gemeente Rotterdam, 2017).

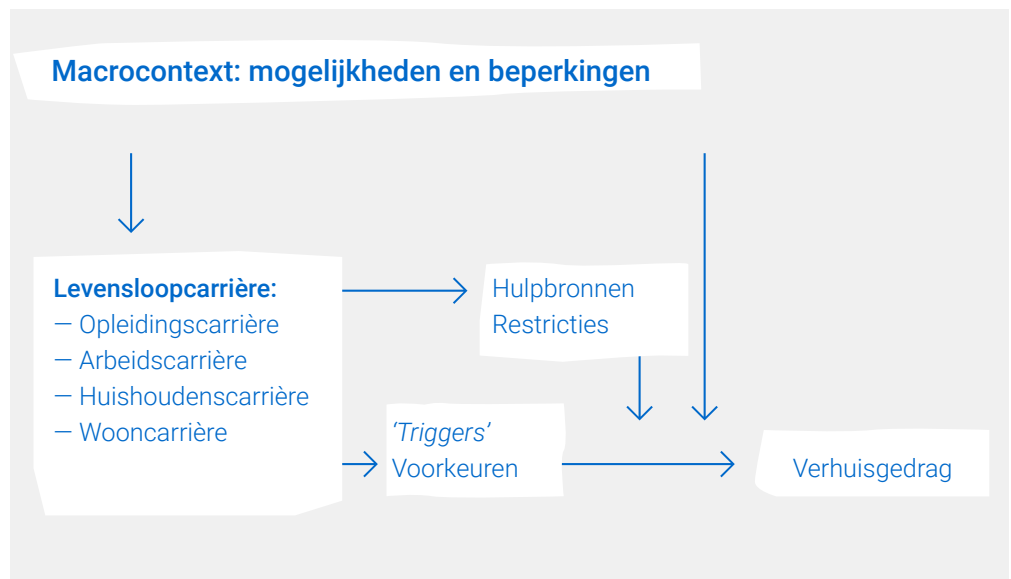
In de gesprekken met de nieuwe bewoners zijn we uitgebreid ingegaan op hun vestigingsmotieven: Wat zijn de redenen van de nieuwe bewoners om in deze specifieke wijken te gaan wonen? Welke rol speelde de aanwezigheid van groen, de sociale samenstelling en het type beschikbare huisvesting. Met de oorspronkelijke bewoners zijn we ingegaan op hun wooncarrière en de motieven waarom men nog in de wijk woont.

Om de motieven van onze respondenten in een kader te kunnen plaatsen is tevens literatuur bestudeerd. Kleinhans (2005) heeft verschillende theorieën over woningbehoefte en preferenties beschreven. Hij beschrijft dat verhuizen beschouwd kan worden als een besluitvormingsproces dat tot stand komt door een samenspel van keuzemogelijkheden en beperkingen. We weten uit de literatuur dat verhuisbeslissingen veelal samenhangen met de levensloop van individuen. In veel situaties is er sprake van de *life cycle hypothesis* (Rossi, 1955); een verandering in de samenstelling van het huishouden (doordat er samengewoond gaat worden, kinderen gekregen worden, of kinderen juist uit huis gaan) is dan een reden om te verhuizen. Ook veranderingen binnen de opleidingscarrière, arbeidsmarktcarrière en wooncarrière kunnen een trigger zijn om te verhuizen. Er ontstaat door de verandering frictie tussen de huidige en gewenste situatie.

Dit blijkt ook het rapport 'Komen en Gaan' (OBI, 2017). In de top 3 van meest genoemde verhuismotieven worden werk en huishoudensvergroting genoemd. Huishoudensvergroting is relatief belangrijk voor vestigers met een hoog inkomens- en opleidingsniveau. Het verhuismotief bepaalt vervolgens weer waar er gezocht wordt, naar bijvoorbeeld wat voor type woning, of in wat voor straat met zoekt (Mulder, 1993). Ook hierin zijn er patronen ontdekt. Zo blijkt men meestal in hetzelfde gebied te blijven, in de zogenaamde *daily activity space* (Hägerstrand, 1970), wanneer de verhuismotieven op het gebied van huishoudens- en wooncarrière betrekking hebben. Situaties waarbij men nog geen huishouden vormde, maar nu gaat doen, vanwege samenwonen of trouwen, kunnen leiden tot verhuizingen over grote afstand. Veranderingen binnen de opleidings- en arbeidsmarktcarrière leiden meestal alleen tot een verhuizing als bijvoorbeeld de woon-werk afstand te groot wordt. Oftewel als een wijziging in de *daily activity space* noodzakelijk is. Naast de verhuismotieven zijn er ook andere zaken van invloed op verhuisgedrag. Op individueel niveau is sprake van hulpbronnen en restricties. Denk aan zaken als inkomen, opleiding, positie op de arbeidsmarkt, toegang tot informatie.

Op macroniveau spelen zaken als economische conjunctuur, huizenmarktsituatie, overheidsbeleid die zowel mogelijkheden als beperkingen kunnen betekenen (Mulder, 1993; Mulder & Hooimeijer, 1999). Onderstaand model van Mulder en Hooimeijer geeft het samenspel tussen factoren die van invloed zijn op verhuisgedrag visueel weer.⁹

Figuur 4: Conceptueel model verhuisgedrag van Mulder en Hooimeijer, 1999

⁹ NB: Deze weergave is afkomstig uit Kleinhans (2005). Kleinhans geeft terecht aan dat zijn een tekortkoming van het model van Mulder en Hooimeijer (1999) is dat de rol van tevredenheid over de woning en de buurt op de achtergrond raakt.

2.2 Motieven nieuwe bewoners

Het overgrote deel van nieuwe bewoners die wij hebben gesproken, woonde reeds in Rotterdam. Er werd door hen verhuisd binnen de zogenaamde *daily activity space*. Voor het merendeel betrof de trigger om te gaan verhuizen een ontwikkeling op het gebied van hun huishoudencarrière. Samenwonen, maar vooral gezinsuitbreiding was voor velen een reden om te gaan verhuizen. Het krijgen van kinderen maakte dat de huidige woning te klein werd, of er een andere woonwens kwam voor bijvoorbeeld een tuin. Voor een enkele respondent vormde een verandering met betrekking tot de arbeids-carrière, namelijk een nieuwe baan, een reden om te verhuizen. Voor de studenten die we hebben gesproken, vormden – zoals te verwachten viel – een verandering in de opleidingscarrière, namelijk het gaan studeren aan de Erasmus Universiteit, een reden om te verhuizen. Zij woonden hiervoor in een andere gemeente.

Veel van de geïnterviewde nieuwe bewoners hebben een aanzienlijke tijd gezocht naar een passend huis. De woningen zijn uiteindelijk op verschillende manieren gevonden. De nieuwbouwprojecten en klusprojecten werden bij hen bekend via krant en reclameborden. Andere nieuwe bewoners hebben gezocht via internet, of kwamen via, via terecht bij de woning. Zoals Kleinhans (2005) ook aangaf komt het besluit om te verhuizen tot stand onder invloed van een samenspel tussen keuzemogelijkheden en beperkingen. Dit geldt vooral voor de wijk waar men is gaan wonen. Veel respondenten noemen de woning de hoofdreden waarom ze uiteindelijk in die wijk terecht zijn gekomen. Ze vonden een binnen het budget passende woning die voldeed aan hun wensen, qua bijvoorbeeld woonoppervlakte en de aanwezigheid van een tuin. De respondenten die in een nieuwbouwproject wonen, vinden het fijn dat het nieuwbouw is, maar hebben daar niet per se vanaf het begin naar gezocht. Een respondent die een zogenaamde Rotterdamse kluswoning heeft, geeft aan dat zij expliciet op zoek waren naar een kluspand, vanwege het grote aantal vierkante meters en de mogelijkheden die dergelijke panden bieden om een eigen indeling te kiezen. De locatie waar dit kluspand zou staan, deed er minder toe. Een enkele respondent heeft eerst gekozen voor de wijk en vervolgens een huis gezocht. Dit heeft ermee te maken dat de respondent vlak bij zijn partner wilde wonen. Ook voor enkele andere respondenten heeft de aanwezigheid van een sociaal netwerk van vrienden en/of familie in de wijk een rol gespeeld.

Veel respondenten wisten vanaf het begin van hun zoektocht dat het Rotterdam moest zijn. Dit veelal omdat ze in hun *daily activity space* wilden blijven. Vaak hebben ze ook in andere wijken rondom het centrum gezocht. Voor nagenoeg alle nieuwe bewoners is de afstand tot het centrum van belang geweest voor hun keuze. Veel geven aan dat ze dit vooral fijn vinden vanwege de voorzieningen, maar ook omdat veel van de respondenten in het centrum werken. Ook wordt over alle drie de wijken gezegd dat de wijk zelf veel voorzieningen biedt. Geen van de ouders met kinderen geeft aan dat de aanwezigheid van passend onderwijs voor hun kinderen een rol heeft gespeeld. Dit heeft er waarschijnlijk mee te maken dat er elders in de stad passend onderwijs beschikbaar is op fietsafstand.

Over het Oude Noorden wordt naast de afstand tot het centrum en de aanwezigheid van veel voorzieningen (winkels op de Zwaanshals, restaurantjes, een theatertje) ook vaak de nabijheid van de Kralingse Plas, het Kralingse Bos en ander groen genoemd. Over Kralingen-West wordt ook de bouwstijl van de wijk, de aanwezigheid van de metrolijn en de nabijheid van de Kralingse Plas als reden gegeven. Vooral voor de respondenten die forensen voor het werk, is de aanwezigheid van de metrolijn een pre. De studenten die we geïnterviewd hebben noemen ook de nabijheid van de Erasmus Universiteit als reden voor vestiging. Over Het Nieuwe Westen noemen verschillende respondenten de aanwezigheid van groene randen zoals de Heemraadssingel als aantrekkelijk. Ook de aanwezigheid van de Nieuwe Binnenweg (winkelstraat) wordt expliciet genoemd. Een respondent geeft aan dat het feit dat Rotterdam in de lift zit voor hem een reden was om een huis te kopen binnen de ring. Hij ziet dat als een gunstige investering.

De levendigheid en het stadse karakter is voor velen ook een pré geweest. De straat wordt relatief als rustig ervaren, de wijk als levendig. Verschillende respondenten geven aan dat de gemixte bevolkingssamenstelling qua herkomst, inkomensniveau en opleidingsachtergrond iets is wat hen trok. Het blijken zogenaamde *diversity seekers* (Blokland & Van Eijk, 2010). Een respondent met een jong gezin uit het Oude Noorden geeft aan dat ze het van belang vindt dat haar kinderen opgroeien in een wijk met een diverse bevolking. Zij wil actief bijdragen aan sociale menging en de opwaartse mobiliteit van de wijk.

'We leven in een grote stad, mijn kinderen zitten op een redelijk witte school, dus daar kom je dat [andere achtergronden] niet tegen, dus dan vind ik het wel heel fijn dat we in een wijk wonen waar je dat wel tegenkomt.' (D11)¹⁰

Een andere respondent benadrukt ook dat hij wil bijdragen aan het opkrikken van de buurt.

'Ik wil het tegenovergestelde van *Not in my backyard*. Laat mij daar maar aan meedoen.' (D24)

Voor anderen was de diversiteit van de wijk en de achterstandspositie van de wijk niet per se een pré, maar iets wat zij voor lief namen.

'Het is een keuze gebaseerd op het aantal vierkante meters en wat je ermee kon doen. (...) De definitie van Rotterdamse Klushuizen is dat je een groot aantal vierkante meters in een achterstandswijk krijgt aangeboden. Dus je weet al dat er dingen aan de hand kunnen zijn zoals gebrekkig Nederlands taalgebruik, überhaupt Nederlands taalgebruik, veel laagopgeleiden mensen, grote werkloosheid, weinig koopwoningen. Een groot deel wordt gewoon verhuurd. Veel sociale woningbouw. Dus dat weet je. (...) Wij dachten dat gaan we toch doen. Dat had er vooral mee te maken, omdat we hier in een rij zitten met 11 eigenaren. Dat durfde ik wel aan. Dus wij hebben niet voor deze locatie op zich gekozen, maar wel voor dit pand. Dat staat toevallig op deze locatie.' (D25)

Bovenstaande respondent vertelt dat het feit dat zij onderdeel waren van een project met andere eigenaren maakte dat ze het aandurfde om in een 'achterstandswijk' een huis te kopen. Drie andere bewoners die in een nieuwbouw of opknapproject wonen hebben dit ook genoemd. De aanwezigheid van 'gelijkgestemde' omwonenden maakte dat ze de stap namen. (Zie ook: Brand Doctors, 2017).

We hebben de respondenten ook gevraagd of ze denken er over 5 jaar nog te wonen. De meesten denken van wel. De nieuwe geïnterviewde bewoners uit Kralingen willen vooral blijven omdat het zo'n fijne wijk is. Verschillende bewoners uit het Oude Noorden zeggen van te voren nog niet zeker te zijn geweest over hoe lang ze zouden gaan blijven. Nu ze er eenmaal wonen, willen ze niet meer weg. Ze hadden van tevoren niet gedacht dat ze het zo naar hun zin zouden hebben. Van de nieuwe bewoners uit het Nieuwe Westen denken enkele nieuwe bewoners over 5 jaar elders te wonen. Ze ervaren te veel overlast.

¹⁰ De citaten zijn ten behoeve van de leesbaarheid en om privacy redenen in sommige gevallen aangepast, uiteraard op een wijze dat de kern bewaard is gebleven.

2.3 Motieven oorspronkelijke bewoners

Ook de oorspronkelijke bewoners is gevraagd of en waarom men in de wijk gebleven is. Voor een deel van de respondenten geldt dat ze zijn gebleven omdat ze blij zijn met hun woning of uit gewenning aan de wijk. De wijk is hun thuis. Ze hebben er vrienden en soms ook familie, ze kennen de voorzieningen. Ze waarderen de nabijheid van het centrum. Verschillende van de oorspronkelijke bewoners hebben binnen de buurt een wooncarrière gehad. Een enkeling gedwongen, door stadsvernieuwing, anderen vanwege veranderingen in de huishoudengrootte.

Een deel weet niet of men er over 5 jaar nog woont. Sommige geïnterviewde bewoners willen eigenlijk weg, maar kunnen dit niet door bijvoorbeeld hun financiële situatie (een betaalbaar alternatief is niet te vinden) of mantelzorgverplichtingen voor familieleden die in de buurt wonen. De reden dat deze bewoners weg willen is vanwege sociale spanningen in de wijk. De wijk is volgens hen veranderd. Ze ondervinden overlast van andere bewoners in de buurt. Ze refereren hier overigens niet aan de nieuwe hoogopgeleide bewoners, maar vooral aan bewoners met een andere culturele achtergrond, of bewoners uit een ondersteunings-/ zorgtraject. Een respondent vertelt dat ze vaak heeft willen verhuizen uit het Oude Noorden vanwege haar kinderen. In het deel waar zij woont, wonen er weinig andere 'westerse gezinnen'. Haar 'blonde' kinderen konden niet fijn buitenspelen met andere kinderen, want ze werden geplaagd met hun afkomst. Ze hebben vaak naar een alternatieve woning gezocht in Rotterdam, maar de alternatieven betekenden een achteruitgang qua grootte van de woning of qua deel van Rotterdam. Uiteindelijk zijn ze dus in het Oude Noorden gebleven.

'De crisis heeft ons eigenlijk in het Oude Noorden gehouden'. (D15)

H3.

Beleving van de buurt

3.1 Inleiding

Onderzoek naar de kwaliteit van wijken kent een lange onderzoekstraditie die teruggaat tot de jaren '20 van de twintigste eeuw (Argioli et al., 2008). Zo hielden leden van de Chicago School zich al bezig met de ontwikkeling van wijken. Lange tijd werd gedacht dat vooral de fysieke staat van de wijk van invloed was op de verdere ontwikkeling. De gedachte hierbij was dat de woningvoorraad in een wijk op een gegeven moment verouderd is en daardoor als gevolg van een natuurlijk proces in verval raakt. Ook in hedendaags onderzoek speelt de fysieke samenstelling van de wijk nog steeds een cruciale rol.

Er is echter meer aandacht gekomen voor andere, 'zachtere', aspecten die mede bepalend zijn voor het leven in de wijk. Eind jaren '80 van de vorige eeuw verscheen een invloedrijk onderzoek van Grigsby et al. (1987), over de cruciale rol van sociale aspecten voor de ontwikkeling van wijken. Recent onderzoek focust zich op de invloed van veranderingen in de samenstelling van de wijk. Bij het meten van leefbaarheid spelen sociale processen steeds vaker een belangrijke rol (Argioli et al., 2008).

Wij gaan in ons onderzoek in op de beleving van de leefbaarheid en veiligheid. De manier waarop mensen samenleven in een wijk wordt grotendeels bepaald door het gevoel. Tijdens het veldwerk hebben wij getracht zoveel mogelijk aspecten te bestuderen die bepalend zijn voor de beleving en ontwikkeling van de leefbaarheid in een wijk. De thema's die behandeld zijn, hebben betrekking op de verschillende dimensies die centraal staan in het werk van Gruis (2006), die zijn aangevuld in het onderzoek 'Omslagpunten nader onderzocht' (Weltevrede et al., 2013). In deze onderzoeken wordt benadrukt dat er samenhang is tussen verschillende interne en externe factoren die van invloed zijn op het wel of niet in verval raken van een wijk. De diverse aspecten die zij onderscheiden zijn; de fysieke kenmerken van de wijk, sociaaleconomische samenstelling, reputatie en leefbaarheid.

De fysieke kenmerken van de woningen en de woonomgeving, maar ook het voorzieningenniveau in de wijk heeft invloed op veel andere aspecten. De sociaaleconomische samenstelling van de wijk heeft eveneens een grote invloed op de overige dimensies. Dat is de reden waarom de overheid en woningcorporaties steeds meer invloed proberen uit te oefenen op de sociaaleconomische samenstelling van de wijk. De bevolkingssamenstelling in een buurt is nauw verbonden met de fysieke kenmerken van de wijk. Het kan bijvoorbeeld zijn dat door instroom van mensen met een hogere sociaaleconomische status, de fysieke kwaliteit van de woonomgeving toeneemt, of dat bijvoorbeeld de leefbaarheid toeneemt. Ook de reputatie van de wijk kan mede bepaald worden door de (veranderende) bevolkingssamenstelling in de wijk. In veel gevallen is er dus sprake van complexe verbanden tussen de vier dimensies die nauw met elkaar samenhangen. Het leefbaarheidsniveau wordt ook grotendeels bepaald door subjectieve factoren, zoals het gevoel van veiligheid, overlast en sociale binding.

We zijn met de bewoners in gesprek gegaan over verschillende aspecten van de wijk zoals, fysieke kenmerken, veiligheid, sociale samenstelling, waarbij het gaat om de beleving van de bewoners van deze aspecten en niet over objectieve kenmerken.

3.2 Kenmerken van de buurt

Voorzieningen

De geïnterviewde bewoners zijn overwegend positief over de voorzieningen in het Nieuwe Westen, Oude Noorden en Kralingen-West. Het merendeel vindt dat de buurt gunstig ligt ten opzichte van het stadscentrum van Rotterdam, en voor bewoners van Kralingen-West en het Oude Noorden, de natuur. Het centrum ligt op korte loop- en fietsafstand en is goed bereikbaar met het openbaar vervoer. Het grote aanbod aan openbaar vervoer en snelwegen maakt Rotterdam bovendien goed bereikbaar, ook voor bewoners die buiten de stad werken en dagelijks forenzen.

In het Oude Noorden zijn bewoners zeer tevreden over de voorzieningen in de wijk. Er zijn voldoende voorzieningen voor ouderen, alleenstaanden en voor jonge gezinnen. De wijk heeft zo veel voorzieningen, dat sommige bewoners de wijk niet uit zouden hoeven. Een oorspronkelijke bewoonster uit het Oude Noorden vertelt dat ze soms vier maanden niet haar wijk uit is geweest: *'Ja dan denk ik, oh ja god, die Maas heb ik ook al een tijd niet meer gezien.'* (D15) Men is opvallend enthousiast over de winkels en horeca in en rondom de Zwaanshals, het Noordplein en de Zaagmolenkade. De Zwaanshals zou de afgelopen jaren sterk veranderd zijn en lijkt voor enkele bewoners nu symbool te staan voor het 'opkomende' en 'hippe' karakter van de buurt. Op het Noordplein wordt met enige regelmaat een markt georganiseerd worden, die een aantrekkende werking heeft. Verder zijn er veel speeltuinen voor kinderen en is er een muziekschool en theater in de buurt.

Geïnterviewde bewoners uit het Nieuwe Westen prijzen met name de nabijheid van het centrum waar alle voorzieningen te vinden zijn, zoals het openbaar vervoer, winkels, horeca en scholen. Met name in winkelstraat de Nieuwe Binnenweg zijn er volgens bewoners veel nieuwe cafétjes, restaurants, moderne winkels en koffietentjes. Er zou ook minder leegstand zijn in deze winkelstraat en de straten eromheen. Ook de faciliteiten voor kinderen zijn goed: er zijn veel speeltuinen, voetbalvelden, basketbalvelden en er is een dierentuin in de buurt (Blijdorp). Toch vinden sommige bewoners dat in bepaalde delen van de buurt het aanbod aan koffietentjes en eetgelegenheden nog te beperkt is.

In Kralingen-West zijn de geïnterviewde bewoners over het algemeen tevreden over de voorzieningen zoals scholen, slaggers, bakkers, kappers, supermarkten, sportclubs, fysiotherapeuten, een apotheek en het diverse aanbod aan winkels en koffietentjes. De meeste bewoners hebben in de afgelopen jaren het voorzieningenaanbod positief zien veranderen. Het zijn vooral winkelstraat de Vlietlaan en de Goudse Rijweg (onderdeel van de 'Boulevard van Kralingen') die volgens bewoners heringericht en verbeterd zijn. Men heeft het over de komst van nieuwe, moderne, aantrekkelijke winkels waardoor het aanbod minder eenzijdig is en het straatbeeld aantrekkelijker is. Andere ontwikkelingen waar bewoners enthousiast over zijn, is de uitbreiding van de Albert Heijn en de intrede van veel nieuwe horecagelegenheden (restaurants en koffietentjes). Verder zou er ook een goed aanbod aan activiteiten zijn in de vorm van festivals, autovrije dagen, nieuwjaarborels, zomerborels en andere evenementen. Bovendien ligt Kralingen-West, net als de andere twee wijken, gunstig ten opzichte van het centrum.

Hoewel het voorzieningenaanbod in de wijk of in de nabijheid over het algemeen als kracht wordt gezien, zijn er ook wat klachten over. In alle buurten wordt de afname van typische Hollandse winkels, die vervangen zijn door migrantenondernemingen, als nadelig gezien. Er zijn straten die nu een te eenzijdig buitenlands winkelaanbod hebben en veel leegstand vertonen. In het Nieuwe Westen is bijvoorbeeld een buurtkroeg verdwenen, waarvoor een shizalounge in de plaats is gekomen. Er worden nog enkele andere voorbeelden gegeven van voorzieningen die verdwenen zijn (zwembad, speeltuin) of geplaatst werden (een school) tegen de wil van bewoners in. Er zijn volgens de geïnterviewde bewoners in alle wijken weinig voorzieningen (meer) voor tieners of pubers, zoals een clubhuis of buurthuis. Dit zou ook bijdragen aan de overlast van hangjongeren.

Opvallend is ook dat, hoewel de wijken relatief veel scholen hebben, verschillende respondenten hun kinderen toch buiten de wijk op school doen. Voor enkele respondenten geldt dat ze verhuisd zijn binnen hun *daily activity space* en naar de oude school konden blijven fietsen. Andere respondenten vonden de type school naar voorkeur (bijvoorbeeld Montessori) niet in de eigen wijk.

Fysieke kenmerken

De nabijheid van de Kralingse Plas en de Rotte zijn pluspunten voor de geïnterviewde bewoners in het Oude Noorden en Kralingen-West. In het Nieuwe Westen wordt het groen rondom de Heemraadsingel en de aanleg van geveltuintjes en nieuwe planten en bomen in de buurt erg gewaardeerd door een aantal bewoners. Een oorspronkelijke bewoner: *'De buitenruimte kan beter maar de Heemraadsingel is mooi groen.'* (D6). Echter, niet iedereen is positief over het straatbeeld, een nieuwe bewoner zegt over het Nieuwe Westen:

'Er is achterstallig onderhoud. Het straatbeeld is niet vrolijk. Stenig is het. Je mist groen in de wijk. (...) Groenvoorzieningen? Ja, het is niet zo veel, maar het is ook Rotterdam, ja.' (D5)

Als het gaat om veranderingen de afgelopen jaren in de fysieke ruimte, dan hebben vooral oorspronkelijke bewoners hier een opinie over. Een aantal van hen noemt positieve voorbeelden van verbeteringen in de openbare ruimte: vergroeningsprojecten, meer perkjes rondom bomen en planten, vervanging van stoeptegels, meer aanlegsteigers, meer verkeersdrempels, een schoner park, herinrichting van speelpleinen, herinrichting van straten/hofjes, nieuw straatmeubilair, verbetering van infrastructuur en de plaatsing van fietsbeugels. Bewoners van het Nieuwe Westen zijn minder enthousiast over verbeteringen in de wijk, een aantal nieuwe bewoners stelt dat er voldoende ruimte is voor verbeteringen.

Woningvoorraad

De geïnterviewde bewoners in de drie buurten hebben de afgelopen maanden en jaren veel zien veranderen in de woningvoorraad. Vooral oorspronkelijke bewoners, maar ook nieuwe bewoners die al wat langer gevestigd zijn, zien dat er veel nieuwe huizen gebouwd zijn, huidige woningen gerenoveerd zijn (klushuizen), sociale huurwoningen geherstructureerd zijn tot koopwoning en (school)panden verbouwd zijn tot bewoonbare gezinswoningen. Er wordt door enkele bewoners benadrukt dat het gaat om de bouw van huizen in het duurdere segment of woonblokken specifiek bedoeld voor hoogopgeleide bewoners. De meeste bewoners zijn van mening dat deze veranderingen (in)direct een positieve impact hebben op de buurt. Toch worden er ook kritische kanttekeningen geplaatst bij de ontwikkelingen. Een oorspronkelijke bewoner uit het Oude Noorden vindt het bijvoorbeeld heel zonde dat er woningen gesloopt zijn, alhoewel ze de stijl van de nieuwe woningen wel waardeert:

'Al die oude huisjes weg. Dat vind ik zonde, maar ze hebben het een beetje in de oude stijl teruggebracht, dat scheelt wel. Je ziet dat het nieuw is, maar het zijn geen vierkante blokken.' (D16)

Tegelijkertijd ervaren twee oorspronkelijke bewoners en een nieuwe bewoner een opsplitsing tussen de 'rijken' en de 'armen' in de woningvoorraad. In het Nieuwe Westen zijn er twee oorspronkelijke bewoners die de afgelopen jaren juist weinig hebben waargenomen van ingrepen van de gemeente en woningcorporaties in de woningvoorraad. Zij stellen dat ze in de praktijk nog te weinig zien van het gemeentelijk beleid om de woningvoorraad te veranderen in het Nieuwe Westen.

Veiligheid

In het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West voelt het merendeel van de geïnterviewde bewoners zich over het algemeen veilig. Er worden wel contexten en incidenten genoemd in alle drie de wijken waardoor er (tijdelijk) een bepaalde mate van onveiligheid wordt ervaren. Een oorspronkelijke bewoner uit het Oude Noorden vertelt dat zijn dochter wel eens achtervolgd en lastiggevallen is; desondanks is deze persoon zelf niet bang. Een nieuwe bewoner over het Nieuwe Westen:

' (...) het is zeker niet ook niet één van de veiligere buurten. Ook door al die drugsoverlast.' (D1)

Ook een nieuwe bewoner uit Kralingen-West geeft voorbeelden van onveilige situaties. Er wordt drugs verhandeld op het schoolplein, er zijn hangjongeren, er vindt witwassen plaats en er wordt weleens een auto in brand gestoken. In het verlengde hiervan stelt een nieuwe bewoner in het Oude Noorden dat er louche types in de wijk zijn, dat komt waarschijnlijk door de cafés, coffeeshops en witwaspraktijken in garages en kapperszaken in de buurt.

Bewoners in de verschillende wijken zijn zich ervan bewust dat ze in een stad wonen, accepteren dat wonen in een stedelijke omgeving een mate van overlast met zich meebrengt en zijn daardoor oplettend. Volgens een nieuwe bewoner in het Nieuwe Westen zijn ook andere buurtbewoners oplettend:

'Er is een bepaalde mate van sociale controle, iedereen houdt oogje in zeil.' (D19)

Het merendeel van de geïnterviewde bewoners uit het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West geven aan geen plekken te mijden in de buurt, ondanks de conflicten die er bestaan en incidenten die plaatsvinden. Er zijn slechts een aantal bewoners die 's avonds wel bepaalde plekken vermijden. Een bewoner van het Nieuwe Westen voelt zich veilig, maar de vriendin van deze nieuwe bewoner fietst of loopt 's avonds liever niet over straat:

' (...) mijn vriendin die fietst of loopt niet 's avonds van metrostation Coolhaven naar huis. Dat is een klein stukje, maar zij wordt op dat gebied denk ik regelmatig aangesproken of nageschreeuwd en zulk soort dingen.' (D1)

De meningen lopen uiteen over of de algehele veiligheid in de drie buurten in de afgelopen jaren is toegenomen. Er is een groot aantal respondenten, zowel nieuwe als oorspronkelijke bewoners, die een toegenomen veiligheid in de verschillende buurten ervaren. Zij stellen onder andere, dat er minder hangjongeren, drugsgebruik en criminaliteit in de buurten (zichtbaar) is. In het Nieuwe Westen wordt het voorbeeld gegeven van een drugspand dat verdwenen is door de inzet van buurtbewoners. Ook zou er meer politie zichtbaar zijn, wat bijdraagt aan het gevoel van veiligheid in deze buurt. In Kralingen-West denkt een nieuwkomer dat de komst van 'zeurende yuppen' in nieuwbouwwoningen ook positief heeft bijgedragen aan de veiligheid in de buurt. Desalniettemin zijn er ook bewoners die in de afgelopen jaren geen veranderingen in veiligheid ervaren hebben. Opvallend is dat dit in bijna alle gevallen oorspronkelijke bewoners betreft. In het Oude Noorden spreekt een oorspronkelijke bewoner bijvoorbeeld over 'onbeschofte jeugd' waar Buurtwerk niet genoeg controle op heeft, waardoor er spanningen bestaan tussen jongeren en ouderen. In het Nieuwe Westen vertelt een andere bewoner over een schietincident op een locatie waar hij vrijwilligerswerk verricht. In Kralingen-West is een bewoner van mening dat de politieservice (in het algemeen) is verminderd en minder betrokken lijkt. Echter, dit wordt niet direct in verband gebracht met een afname van het veiligheidsgevoel.

Verkeersveiligheid

Verkeersonveiligheid is een vaak genoemd punt met betrekking tot de veiligheid in het Oude Noorden, Nieuwe Westen en Kralingen-West. De helft van de geïnterviewde bewoners uit het Oude Noorden heeft aangegeven dat bepaalde straten erg onveilig zijn, zeker op de fiets en met kinderen. Vooral de Zaagmolenstraat richting Crooswijk en de Zwart Janstraat worden als erg onveilig ervaren vanwege hardrijdende auto's en de trams. Een nieuwe bewoner uit deze wijk zegt hierover:

'Het verkeer dat vind ik dus (...) echt onbegrijpelijk dat de gemeente best wel veel geld investeert in het behagen zeg maar van mensen zoals ik om hier de bakfietsmensen te halen en te houden. En ook dus die woningbouw stimuleert en alles, maar dat ze die moeilijke verkeersknooppunten en die moeilijke straten. Dat ze daar echt gewoon helemaal niets aan doen. Dat vind ik écht onbegrijpelijk.' (D10)

In het Nieuwe Westen wordt met name op de Nieuwe Binnenweg en op de Beukelsdijk erg hard gereden. Bewoners hebben het over 'gierende banden' en iemand noemt de verkeersdrukte zelfs 'angstaanjagend'. De Heemraadsingel wordt daarentegen wel als veilig beschouwd door een nieuwe bewoner:

'(...) hier kan je rustig lopen met je kinderen zonder dat ze van hun sokken worden geregen. Dus dat ik vind dat de gemeente daar wel veel mee bezig is en dat doen ze goed.' (D19)

In Kralingen-West wordt vooral de Goudse Rijweg als erg onveilig aangemerkt wegens verkeersdrukte, waardoor het onveilig is om te fietsen (vooral voor kinderen). Daarnaast wordt er ook parkeeroverlast ervaren. Mensen van buiten de wijk parkeren in de buurt omdat het gratis is en nemen zo parkeerplekken van bewoners in beslag.

Straatvuil

Straatvuil is een veelvoorkomend aspect dat overlast en spanningen veroorzaakt in de wijk en een negatieve impact heeft op de leefbaarheid in de drie buurten. Men heeft het over vuilnisbakken die overvol zijn, vuilniszakken naast containers, afval op straat, ongedierte door etensresten en veel zwerfafval. Een oorspronkelijke bewoner uit het Nieuwe Westen:

'Dit is volgens mij de smerigste plek van Nederland. (...). Iedereen dondert gewoon alles op straat.' (D4)

Volgens een oorspronkelijke bewoner is er vuil op straat doordat sommige bewoners geen band voelen met de omgeving. Ze zouden bovendien boos worden wanneer je ze op het gedrag aanspreekt. Volgens een nieuwkomer in het Oude Noorden zou dit samenhangen met cultuurverschillen:

'Het is veel vuiler weer. Er is echt heel veel zwerfafval. Dat vind ik echt een groot probleem, want dat vind ik echt mateloos irritant zelf. Ik wil daar zelf ook heel graag aan bijdragen, maar het is gewoon niet te doen. We doen met de buurt dan wel eens dan gaan we een rondje prikken of wat dan ook met elkaar, maar daar is niet tegenop te werken. Dat zie ik ook in cultuurverschil. Ik zie ook gewoon dat vrouwen en moeders het op de grond gooien voor hun kinderen. Dat vind ik wel moeilijk, want ik probeer mijn kinderen juist te leren van joh we moeten met z'n allen voor de wijk zorgen en je moet dat niet zomaar op de grond gooien, daar staat een prullenbak.' (D11)

In paragraaf 4.4 over normen en waarden wordt hier nog verder op ingegaan. De grote meerderheid van de geïnterviewde bewoners heeft weinig veranderingen waargenomen met betrekking tot overlast van straatvuil. Er zijn enkele bewoners die menen dat het de afgelopen tijd vuiler is geworden op straat. Er zijn ook enkele bewoners die juist vinden dat het schoner geworden is in de buurten. Drie oorspronkelijke bewoners in het Oude Noorden vinden dat het op bepaalde plekken schoner en groener is geworden. Ze zien bijvoorbeeld dat het park er netter bij ligt en dat er minder verval en schade zichtbaar is in de publieke omgeving door de intrede van een 'BuitenBeter-app' waarmee burgers melding kunnen maken van fysieke problemen in de buurt. Een andere oorspronkelijke bewoner in het Nieuwe Westen vindt dat het schoner geworden is sinds Leefbaar Rotterdam in het college zit. De bewoner waardeert de ondergrondse vuilnisbakken en dat er bekeuringen uitgedeeld worden bij het verkeerd aanbieden van afval.

Overlast

Geluidsoverlast en asociaal gedrag zijn punten die onder de geïnterviewde bewoners van de drie wijken sterk leven. Oorspronkelijke en nieuwe bewoners vinden het vervelend dat jongeren 's avonds tot laat of tot in de vroege uren op straat rondhangen en overlast veroorzaken. De hangjongeren zouden bijvoorbeeld lucifers in de containers gooien, op straat vechten, spugen, vuil op straat gooien en urineren in het portiek. Er wordt ook melding gemaakt van overlast door kinderen die tot heel laat op straat spelen en herrie maken. Ook van 'brallende' studenten wordt specifiek in Kralingen-West overlast ervaren.

Bevolkingssamenstelling: diversiteit

Het overgrote deel van de geïnterviewde oorspronkelijke en nieuwe bewoners in de drie wijken vindt de diversiteit een sterk punt van de wijk. Het zijn zogenaamde *diversity seekers* (Blokland & Van Eijk, 2010). Velen waarderen de mix van bewoners. Jonge gezinnen verhuizen bewust naar dergelijke wijken omdat ze het belangrijk vinden dat hun kinderen opgroeien in een omgeving die wordt gezien als een afspiegeling van de maatschappij. Een oorspronkelijke bewoner uit het Oude Noorden vertelt:

'Er woont van alles door mekaar. Dat vind ik heerlijk. Bij mij op de trap ook, daar heb ik een Haïtiaanse zitten, een Surinamer, een Italiaan, een Belgische. Wat is er nou nog mooier?.'(D16)

Ook veel geïnterviewde oorspronkelijke en nieuwe bewoners uit Kralingen-West en het Nieuwe Westen noemen de diversiteit onder de mensen en de mix aan culturen, hogere en lager opgeleiden als sterk punt. Een nieuwe bewoner uit het Nieuwe Westen:

'Alle culturen wonen bij elkaar. Ik denk dat mensen best wel goed zijn geïntegreerd, sommigen niet, maar over het algemeen zeg wel. De integratie in de wijk West dat is gewoon een mix van allerlei culturen en dat gaat goed samen.' (D19)

Er zijn meerdere bewoners, zowel oorspronkelijk als nieuwkomers, die de afgelopen jaren een verandering in de bevolkingssamenstelling hebben waargenomen. Er zouden meer hoogopgeleide bewoners en kapitaalkrachtige gezinnen in de buurten komen wonen. Ook ziet iemand meer 'bakfietsgezinnen' op straat en heeft een bewoner het idee dat de bevolking jonger is geworden. Deze veranderingen worden over het algemeen als positief ervaren. Voor een oorspronkelijke bewoner uit Kralingen-West was de instroom van nieuwe bewoners zelfs een reden om in de buurt te blijven wonen:

'Dat we op een gegeven moment gekozen hebben om hier te blijven was toch, omdat er nieuwe huizen gebouwd gingen worden. Dat je dan toch het idee had van de samenstelling van de buurt wordt anders. En dat andere mensen toch een andere kijk op dingen hebben, want wat ik hier heel erg merk is dat mensen heel passief zijn in wat er gebeurt om hun heen.' (D31)

Enkele oorspronkelijke bewoners die al lang in de wijk wonen, noemen de toename van het aandeel bewoners met een migratieachtergrond van de afgelopen decennia als belangrijkste ontwikkeling qua bevolkingssamenstelling. Oude burens zijn verdwenen en vervangen door mensen met een migratieachtergrond. Deze ontwikkeling hebben deze bewoners niet als positief ervaren.

Sfeer

De eerder omschreven diversiteit in de bevolkingssamenstelling en het gevarieerde voorzieningenaanbod wordt door geïnterviewde bewoners vaak in verband gebracht met 'levendigheid' en het 'stadse karakter' van de buurt. Deze kenmerken worden als positief ervaren en zijn voor sommige nieuwe bewoners ook een motivatie geweest om voor de buurt te kiezen (zie ook paragraaf 3.2).

'Het is een gemixte wijk, dat vind ik leuk. Blijddorp vind ik leuk, maar dat zou een beetje te saai zijn, ik hou van wat levendigheid. Mijn beeld van de wijk was gemixt maar wel veilig.' (D8)

De respondenten is ook gevraagd naar in hoeverre men de wijk 'gezellig' vindt. Slechts enkele respondenten van het Oude Noorden noemen het gezellig. Er wordt vaak opgemerkt dat de sfeer verschilt per straat, per deel, of per moment. Zo geeft een nieuwe bewoner aan dat ze moeilijk kan zeggen of het gezellig is. Ze is de laatste weken vooral op het binnenterrein geweest en daar is het altijd gezellig. Maar daaromheen is het minder gezellig. Er is een levendige sfeer, 's avonds zijn er families in het parkje, echter ze heeft daar (nog) geen contact mee.

Ook over het Nieuwe Westen zegt een nieuwe bewoner dat zijn mening kan verschillen per moment. Bij een activiteit als de Oogstmarkt hangt er een gezellige sfeer, maar die sfeer slaat weer snel om als er een incident als een schietpartij plaatsvindt.

Er wordt door meerdere mensen opgemerkt dat men op zichzelf is, elkaar met rust laat. De ene bewoner vindt dit fijn en 'relaxed', de ander vindt het te anoniem. Zo zegt een oorspronkelijke bewoner in het Nieuwe Westen dat het niet gezellig is, want het is een straat vol individuen.

Reputatie/ imago

Zoals eerder aangegeven kan ook de reputatie van invloed zijn op de spiraal van de wijk (*Opwaarts dan wel neerwaarts*. Gruis, 2006 en Weltevrede et al., 2013). Het kan ook invloed hebben op de 'collectieve weerbaarheid' van een buurt. Op de collectieve weerbaarheid gaan we in het volgende hoofdstuk dieper in. Permentier (2007) omschrijft reputatie als 'de betekenis en waardering die door bewoners en andere betrokken partijen aan de buurt worden toegekend en de plaats die de buurt als zodanig in de stedelijke buurten hiërarchie inneemt'. De reputatie van een wijk kan door externen worden gezien; immers zij kunnen aangeven hoe een wijk bekend staat. Wij hebben het thema besproken met de bewoners zelf.

De reputatie of het imago van de wijk blijkt niet erg van belang voor de respondenten. Een nieuwe bewoonster vindt het wel 'stoer' om te kunnen zeggen dat ze in het Oude Noorden woont. Slechts enkele respondenten lijken hier veel waarde aan te hechten. Een respondent uit het Nieuwe Westen legt uit dat hij hoopt dat als er collega's langskomen dat ze via de 'mooie route' aan komen rijden:

'Ik betrap mezelf erop als collega's op bezoek komen, denk ik altijd: ik hoop dat ze vanaf die straat komen en niet vanaf die straat. Dat is een heel ander beeld.'
(D5)

Wanneer we vragen naar hoe dat ze denken dat de buurt bekend staat, dan zijn de geïnterviewde nieuwe bewoners van Kralingen-West het meest positief. Verschillende bewoners denken dat de naam Kralingen bij veel mensen positieve associaties geeft, terwijl die niet altijd stroken met de realiteit.

'Ik wist niet dat het zo slecht was vooraf, Kralingen klinkt 'posh', het klinkt ook super goed. Het is geen toeval dat Jaffa niet in verkoopfolder staat, en wel foto's van bakfiets yuppen...' (D24)

Een andere nieuwe bewoonster had dit beeld zelf van te voren overigens niet:

'Vooraf weet je dat de definitie van Rotterdamse Klushuizen betekent dat je veel vierkante meter in een achterstandswijk krijgt aangeboden. Je weet dat er gebrekkig Nederlands taalgebruik, laagopgeleide mensen, werkloosheid, weinig koopwoningen zijn, veel sociale huurwoning.' (D25)

De oorspronkelijke bewoners uit Kralingen-West lijken iets negatiever over het imago. Zij denken dat hun deel niet goed bekend staat. Jaffa – de bijnaam van een gedeelte van Kralingen-West – zou een begrip zijn en niet meteen positief gezien worden. Een oorspronkelijke bewoner geeft aan dat het imago van het deel met nieuwbouw verbeterd is, dat zou het bakfietsgebied zijn, maar het deel waar veel oude bewoners van Jaffa wonen zou 'rotter' geworden zijn. Het zou als afvoerputje gezien worden. Verschillende oorspronkelijke bewoners zouden de wijk wel aanraden aan anderen, onder andere vanwege de locatie.

Het Oude Noorden staat volgens veel geïnterviewde nieuwe bewoners bekend als opkomend, hip, creatief, maar ook volks en spannend om te wonen. Ook de oorspronkelijke bewoners denken dat de wijk wel een goed imago heeft gekregen. Onderstaande respondent zou de wijk niet aan iedereen aanraden.

'Nou ja bijvoorbeeld in ons blok zou ik niet gaan wonen als ik geen kinderen zou hebben, want dan word je helemaal gek volgens mij. Van al dat lawaai en in- en uitgelopen en u bij ons zeg maar in de buurt zou ik niet aanraden als je ja, als je een beetje bang bent aangelegd zeg maar. Als je dingen nogal snel spannend vindt.' (D10)

Van het Nieuwe Westen denkt men dat het imago iets minder positief is. Verschillende nieuwe bewoners denken dat het imago slecht, matig is of gemixt: de ene straat maakt wel een goede indruk, de andere niet en het zou verschillen per moment van de dag. Slechts één respondent denkt dat de buurt goed bekend staat. Dit geldt ook voor de oorspronkelijke bewoners. Opvallend is dat verschillende bewoners van het Nieuwe Westen de wijk wel zouden aanraden aan anderen. Overigens benadrukken diverse bewoners dat ze de wijk niet aanraden voor gezinnen met kinderen. Deze bewoner vindt het jammer dat het imago niet heel positief is; het zou een negatieve spiraal kunnen veroorzaken:

'Ik denk dat het ook een psychologisch iets is. Als iedereen maar zegt van: de wijk is gewoon slecht en daar moet je echt niet wonen, dan gaan mensen daar ook in geloven. En ik denk als je gewoon te boek staat als gewoon een prettige leefklimaat en dat iedereen hier wil wonen dat je dan vanzelf dat uit gaat dragen.' (D19)

H4.

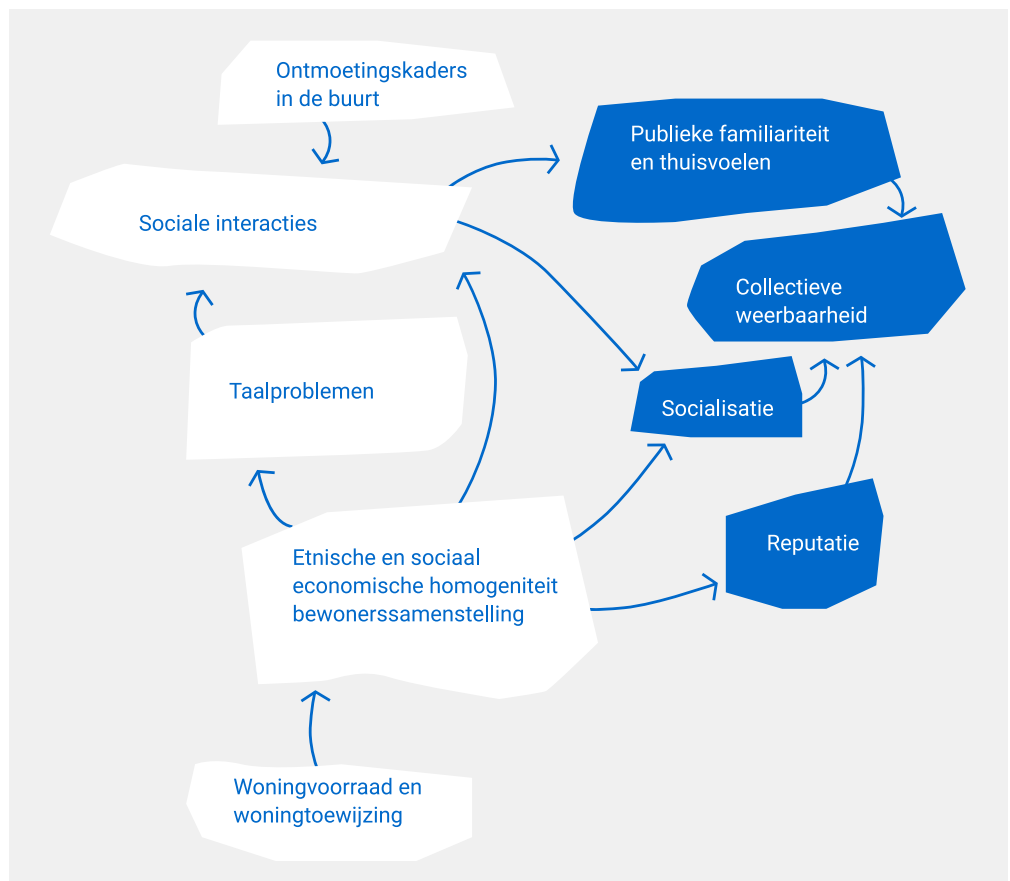
Sociale interactie en participatie

4.1 Inleiding

Een centrale vraag in het onderzoek is die naar de sociale interactie en participatie. We kijken onder andere naar hoe het gesteld is met de 'collectieve weerbaarheid': de gezamenlijke bereidheid en potentie van buurtbewoners om zich in te zetten voor de leefbaarheid (Bosch en Doff, 2010). Naarmate er een grotere collectieve weerbaarheid (in het Engels *collective efficacy* genoemd) bestaat in een wijk, blijkt er namelijk minder fysieke verloedering (Sampson en Raudenbosch, 1999). De collectieve weerbaarheid wordt in onderzoek bepaald door te kijken naar in hoeverre buurtbewoners vertrouwen hebben in elkaar en bereid zijn om in te grijpen als er iets niet goed gaat in de wijk. (Zie ook: Kleinhans & Bolt, 2010).

De gemeente streeft naar een toename van het aantal bewoners met een hogere opleiding en/ of inkomen en dan met name gezinnen om de weerbaarheid van de wijk te vergroten. Vooral hoogopgeleide ouders met kinderen zouden zich inzetten voor de wijk en bijdragen aan de leefbaarheid.

Er bleek een verband tussen het sociale klimaat en verloedering (Sampson en Raudenbosch, 1999). Bosch en Doff (2010) beschrijven hoe dit verband eruit ziet. In hun essay 'Wijkweerbaarheid in Oss' geven ze aan dat er drie mechanismen zijn die invloed hebben op de wijkweerbaarheid, namelijk publieke familiariteit, socialisatie en de reputatie van de wijk (Zie figuur 5). Naar deze kernvariabelen hebben we in ons onderzoek ook gekeken.

Bij *publieke familiariteit*, of ook wel publieke vertrouwdheid, gaat het om de mate waarin bewoners elkaar oppervlakkig kennen en sociaal kunnen plaatsen. Publieke familiariteit is van belang omdat men hierdoor elkaars gedrag beter kan begrijpen en voorspellen (Blokland, 2009; Blokland, 2017; Blokland & Nast, 2014). Publieke familiariteit is van positieve invloed op de mate waarin men zich thuis voelt en anderen vertrouwt. Het draagt bij aan het gevoel van veiligheid en bevordert sociale controle en bereidwilligheid om in te grijpen (Kleinhans & Bolt, 2010). Het contact met buurtbewoners hoeft hiervoor niet per se heel hecht te zijn. Dit vertrouwen kan al ontstaan wanneer buurtbewoners elkaar groeten.

Socialisatie is het tweede mechanisme dat invloed heeft op de collectieve weerbaarheid. Met socialisatie wordt de aanpassing aan elkaars normen en waarden bedoeld. Sampson en Raudenbusch (1999) geven aan dat collectieve weerbaarheid deels voortkomt uit het vertrouwen dat hun buurtgenoten net als zijzelf zullen ingrijpen bij overlast. Het delen van bepaalde normen en waarden over het gebruik van de publieke ruimte is een voorwaarde voor dit vertrouwen (Kleinhans & Bolt, 2010). Het blijkt met betrekking tot normen en waarden volgens verschillende sociologen als volgt te werken; een goed voorbeeld doet goed volgen. Mensen zijn geneigd mee te doen met het gedrag en de normen van de buren. Maar ook omgekeerd werkt het zo: wanneer een straat al rommelig is, heeft men, ondanks dat men dat best zou willen, minder snel de neiging er iets aan te doen.

Het derde mechanisme dat invloed zou hebben op de collectieve weerbaarheid is de reputatie van de buurt. Permentier (2007) omschrijft reputatie als 'de betekenis en waardering die door bewoners en andere betrokken partijen aan de buurt worden toegekend en de plaats die de buurt als zodanig in de stedelijke buurten hiërarchie inneemt'. De reputatie van de buurt bleek uit empirisch onderzoek van Permentier (2009) invloed te hebben op de participatie van bewoners aan bijvoorbeeld buurtvergaderingen. Een slechte buurtreputatie zou ervoor zorgen dat bewoners meer afstand nemen van de buurt. Hierdoor zou volgens Bosch en Doff (2010) wellicht ook de collectieve weerbaarheid afnemen. Men zou mogelijk minder bereid zijn om in te grijpen bij overlast op straat. Deze connectie hebben Bosch en Doff overigens niet teruggevonden in hun onderzoek.

De driedeling van Bosch en Doff (2010) hebben wij gebruikt bij de opbouw van ons onderzoek.

We zijn in gesprek gegaan over publieke familiariteit. We hebben respondenten gevraagd naar de sociale contacten die zij hebben in de wijk, de context, de intensiteit en het belang van deze contacten, en of er ook plekken of personen zijn die ze mijden. We hebben hen gevraagd naar in hoeverre ze zich thuis voelen en veilig voelen. Ook is met hen gesproken over de reputatie van de wijk. Hoe staat de buurt bekend bij anderen? Zijn ze trots op hun wijk? De resultaten hiervan hebben we reeds in het vorige hoofdstuk behandeld. Wij zijn met de bewoners ook ingegaan op de collectieve weerbaarheid. In hoeverre zetten ze zich in voor de buurt? We hebben gevraagd naar in hoeverre zij deelnemen aan activiteiten en commissies in de wijk en of ze lid zijn van verenigingen of zich op andere manieren inzetten voor de wijk. Tevens zijn we ingegaan op in hoeverre ze normen en waarden met andere buurtbewoners delen. En wordt hun handelen bepaald door het gedrag van andere buurtbewoners?

4.2 Sociale interactie en publieke familiariteit

Nieuwe bewoners

De geïnterviewde nieuwe bewoners die in een woonblok met nieuwbouwhuizen en binnentuin of in een rij met kluswoningen wonen, hebben veruit het meeste contact met andere buurtbewoners. Het gaat dan om burens binnen het blok of uit de andere kluswoningen. Het betreft intensief sociaal en instrumenteel contact. Er wordt gezamenlijk geborreld, bij elkaar op kraamvisite gegaan, er zijn gemeenschappelijke app-groepjes, er worden klusspullen uitgeleend en op elkaars kinderen gepast. De mensen in kluspanden hebben elkaar in sommige gevallen ook geholpen met klussen. Het samen verbouwen, bood een context om hechter te worden. Een respondent die in een woonblok met nieuwbouwwoningen woont, noemt de binnentuin een camping en ervaart de burens inmiddels als vrienden. De herkomst van de burens varieert soms, maar het betreft vooral 'blanke' hoogopgeleide bewoners. Hoewel verschillende van deze bewoners in de wijk zijn komen wonen met de intentie om bij te dragen aan de sociale menging en om hun kinderen in aanraking te laten komen met diversiteit, is dit in de praktijk nauwelijks het geval. Er lijkt hier sprake van een proces van *social tectonics* wat ook in andere steden wordt gezien in studies naar gentrificatie (Butler and Robson, 2001, 2003). De verschillende bevolkingscategorieën zijn vlak bij elkaar, maar raken elkaar niet. Ook in ander onderzoek (Blokland & Van Eijk, 2010) zien we dit: mensen van de middenklasse zijn aangetrokken tot wijken met armoede en diversiteit onder andere vanwege de sociale mix en mix qua migratieachtergrond. Echter de aantrekkingskracht van menging resulteert vaak niet tot menging in het alledaagse leven.

We zien in ons onderzoek niet veel *bridging* activiteiten tussen de verschillende typen bewoners. De binnentuinen lijken bijna een onbedoeld remmend effect te hebben op de overige contacten in de straat. De sociale cohesie binnen het blok is erg sterk, waardoor de banden met de bewoners aan de overkant van het blok zwakker lijken. De nieuwe bewoners die een 'losse' woning hebben gekocht in een straat, hebben wat meer contact met mensen met een andere herkomst of opleidingsniveau. Het gaat vooral om directe burens waarmee contact is. Soms gaat het om sociaal contact: een kletspraatje maken of met elkaar een bakje koffie doen. In andere gevallen is het contact instrumenteel van aard. Dit varieert van pakjes voor elkaar aannemen, reservesleutel bewaren, tot aan het uitlenen van auto's en oppassen. Een respondent vertelt:

'Er is wel echt burencontact. Sleutels uitwisselen. Ik ben wel zelf ook wel redelijk proactief in dat ik echt wel op ze afstap. Ik denk ik wil hier komen wonen en zo werkt het ook wel. Dus dan heb ik met die burens heb ik goed contact. Niet dat we nou wekelijks bij elkaar op de koffie zijn, we hebben wel eens bij elkaar gegeten of thee gedronken. Maar ik leen mijn auto aan mijn buurtjes, of ik zei het al, de sleutel uitdelen. Of ik heb een keer op de kinderen opgepast. Incidenteel.' (D2)

Door verschillende geïnterviewde bewoners wordt aangegeven dat het contact intensiever is met directe burens die de Nederlandse taal spreken, de zelfde herkomst hebben of een vergelijkbare huishoudenssamenstelling hebben (bijvoorbeeld ook een gezin), dan met bewoners die qua levenswijze wat verder van hen afstaan. Over directe burens met een andere culturele achtergrond wordt aangegeven dat het contact vooral op straat plaatsvindt: er wordt gegroet, een kort gesprekje gehouden, maar minder bij elkaar over de vloer gekomen. Er lijkt soms een drempel te bestaan. Een respondent hierover:

'Ik denk dat als ik aanbel bij mijn overburens, en het zijn Turken, van kun je me alsjeblieft helpen aan koffie, want mijn koffie is op, dan krijg ik koffie dat denk ik echt wel. Het zou misschien een moment zijn, doen ze voor me open dat weet ik niet, maar ik denk het wel. Maar er is wel een soort drempel om contact te krijgen (...)' (D2)

Ook een andere buurtbewoner spreekt over een drempel die betrekking heeft op het samenspelen met andere buurtkinderen:

'Ik probeer mijn kinderen te stimuleren om samen te spelen met alle kinderen op het plein. Maar zij hebben andere speeltijden, de mijne gaan tegen achten naar bed. De drempel is hier hoger om mijn kinderen vrij te laten bij het buitenspelen door niet-sociale typen.' (D11)

Met andere buurtbewoners (dan hun directe burens) is het contact oppervlakkiger: ze herkennen sommigen van gezicht. Verschillende respondenten vertellen dat ze lokale ondernemers kennen. Iets minder dan de helft zegt andere buurtbewoners (dan hun directe burens) te groeten. De cultuur van elkaar groeten lijkt te verschillen per straat. Slechts een enkele respondent uit Kralingen geeft aan dat het een gewoonte is in de straat. Hij omschrijft zijn buurt als een dorp. Vooral vanwege de kinderen komt hij andere ouders uit de buurt overal tegen. Deze respondent is bovendien zelf zeer actief en heeft een bewonersvereniging opgericht waardoor zijn netwerk uitgebreid is. De geïnterviewde studenten geven aan weinig contact te hebben in de wijk. Naast het groeten van burens in de lift, wat incidenteel contact van praktische aard en wat contacten met lokale ondernemers, kennen ze weinig mensen in de buurt. Eén student geeft aan dat de levensfase te veel verschilt met haar burens waardoor er weinig basis is voor contact. Bovendien heeft ze te weinig tijd en ook weinig behoefte aan contact. De andere student zou best wat meer contact willen in haar appartementencomplex, in de straat, of zich af en toe in willen zetten voor een burendienst (hond uitlaten, koken).

De setting waarbinnen men burens leert kennen is vaak informeel. Het naast elkaar wonen, het tegenkomen op straat is vaak een eerste context van ontmoeten. Interessant is ook dat verschillende respondenten hebben benoemd dat het aannemen van pakketjes van de post een setting is geweest waardoor ze enkele burens hebben leren kennen. We zien ook dat naarmate er meer georganiseerd wordt in de wijk, burens elkaar vaker herkennen en groeten en er intensiever contact is. Het gaat vaak om buurtborrels, maar ook om bijeenkomsten van meer formele aard, zoals informatieavonden of buurtbijeenkomsten. De geïnterviewde buurtbewoners die zich ingezet hebben voor een concreet issue dat speelde (het voorkomen van de bouw van een middelbare school op het plein, de aanpak van overlast en herinrichting van een plein, het sluiten van een coffeeshop), hebben meer buurtbewoners leren kennen.

Nagenoeg alle geïnterviewde bewoners benadrukken het belang van het hebben van sociale contacten in de buurt. Het wordt voor het woonplezier en het veiligheidsgevoel van belang geacht dat er wat contact is en dat burens een oogje in het zeil houden. Sommigen noemen de aanwezigheid van ook andere jonge gezinnen en andere mensen met koopwoningen van belang voor de leefbaarheid, hun eigen woonplezier en dat van de kinderen.

Oorspronkelijke bewoners

De geïnterviewde oorspronkelijke bewoners die al langer in de wijken wonen, hebben vaak intensievere banden met buurtbewoners dan de nieuwe bewoners. Er wordt meer hulp verstrekt aan elkaar. Het gaat ook vaak om directe burens of mensen uit het portiek waar contact tussen is. Veelal gaat het om redelijk intensief contact van zowel instrumentele aard, als sociale aard. Er wordt een fietspomp uitgeleend, gezorgd voor een oude buurvrouw wanneer zij op de alarmknop drukt, gezorgd voor elkaars planten, geholpen met het afvoeren van grofvuil, enzovoort. De herkomst en ook de woonduur van die directe burens is vaak divers. Ook is de oppervlakkige familiariteit groter; ze herkennen redelijk wat mensen uit de buurt en groeten er veel. De woonduur zal hier een grote rol in spelen. Overigens kan ook de wervingsmethode van dit onderzoek voor een bias hebben gezorgd.¹¹

Verschillende oorspronkelijke bewoners, voornamelijk uit Kralingen-West, geven aan dat er weinig contact is met de nieuwe bewoners. Redenen die gegeven worden variëren. Zo zou het komen doordat ze net in een ander stukje van de buurt wonen waardoor er weinig contactmomenten zijn. Er wordt genoemd dat nieuwe bewoners te druk zijn, omdat ze veel werken. Ook wordt benoemd dat het (nog) niet goed mengt; de nieuwe bewoners zijn wat rijker dan de oorspronkelijke bewoners en leven langs elkaar heen. Een respondent van Marokkaanse afkomst benadrukt dat het vooral 'Hollandse' bewoners zijn waar moeilijk contact mee te maken is. Zij wordt niet op de koffie gevraagd. Instrumentele contacten (zoals het uitwisselen van een reservesleutel, vragen om hulp) vinden volgens haar vooral binnen de eigen kring plaats. Verschillende oorspronkelijke bewoners geven aan dat het ook niet goed mengt met bewoners uit de goedkopere sociale woningbouw die veel overlast veroorzaken. Of met bewoners die een psychische achtergrond of verslavingsverleden hebben.

De setting waardoor men andere buurtbewoners (anders dan de directe burens) leert kennen varieert. Zo worden buurthuizen, buurtprojecten als buurtpluktuin, buurtborrels genoemd, maar ook de lokale supermarkt, park en de lokale kroegen als setting genoemd. In Kralingen-West worden er wat minder van deze contexten genoemd dan in het Nieuwe Westen en het Oude Noorden.

Het belang van publieke familiariteit is ook voor oorspronkelijke bewoners groot. Zij geven aan dat ze het gezellig en een fijn idee vinden dat er geholpen wordt indien nodig en dat omwonenden een oogje in het zeil houden. Een alleenstaande oorspronkelijke bewoner geeft aan dat het sociale netwerk haar in de buurt heeft gehouden:

'Alleen is ook maar zo alleen' (D28).

Echter er wordt ook door sommige respondenten aan toegevoegd dat de sociale controle niet te ver moet gaan.

¹¹ We hebben buurtbewoners gesproken, die de seeds hebben aangedragen. Deze bewoners zijn waarschijnlijk vaker actief in de buurt of hebben een uitgebreid sociaal netwerk.

4.3 Thuisvoelen en vertrouwen

Thuisvoelen

Veruit het grootste deel van de geïnterviewde bewoners, zowel nieuw als oud geeft aan dat de buurt bij hen 'past'. Men zegt vaak zich thuis te voelen.¹² Er worden verschillende redenen gegeven. Verschillende mensen zeggen dat het levendige, stadse karakter en de diversiteit van de wijk bij hen past.

'De buurt past me. Ja omdat ik het er leuk vind, ik kan niet zo heel erg goed een reden daarbij geven. Ik bedoel het is een opkomende wijk. Er gebeuren dingen en het is zeg maar nog niet helemaal gepolijst dus (...), maar ook een beetje dat problematische zeg maar, of ruwe weet je wel. Ja, aan de ene kant is dat irritant of gewoon vervelend. Dan denk je het zou eigenlijk wel fijn zijn als dat er niet is, aan de andere kant is het ook wat de buurt de buurt maakt voor een deel. En ik vind het, als je af en toe zeg maar een Turkse bruiloft hebt waardoor de hele straat afgezet is, dat vind ik ook wel wat hebben.' (D8)

Enkele respondenten zeggen dat hun wijk veel beter past, dan een type wijk als Hilligersberg bijvoorbeeld. Dat zou te homogeen en rustig zijn voor hen. Ook de mentaliteit van de Rotterdammers; direct en praktisch en niet arrogant en de anonimiteit in de buurt worden genoemd als reden waarom de wijk hen past. Enkele oorspronkelijke bewoners zeggen dat het sociale netwerkje in de wijk, wat met de jaren is opgebouwd, maakt dat ze zich thuis voelen. Echter veel respondenten geven een dubbel antwoord. Zo 'past' het ene deel van de wijk goed bij hen, een ander deel weer helemaal niet. Dit geldt ook voor bewoners. Sommige bewoners 'passen' bij hen. Met andere bewoners is totaal geen aansluiting. Een bewoonster legt uit:

'Of de buurt bij me past? Ja ik denk het wel. Ja in ieder geval dit stuk zo wel... Ja dit vind ik fijn en dit is een beetje mijn stuk. Als ik dan bijvoorbeeld weer naar daar kijk, ja dat uitzicht vind ik gewoon vreselijk weet je wel. Zo'n flat van de jaren 80... Dat past dan niet bij mij echt van die volksbuurttypes, maar ook ja een beetje de sociale woningbouw, de psychiatrische patiënten, dan denk ik nee dat staat heel ver van mij af.' (D9)

Vertrouwen

Er is gesproken over de mate van vertrouwen in andere buurtbewoners¹³. Er is nauwelijks een buurtbewoner die niemand vertrouwt, maar er bestaat geen groot vertrouwen in alle buurtbewoners.

De geïnterviewde nieuwe bewoners van Kralingen-West lijken iets meer vertrouwen te hebben in buurtbewoners. Een bewoner geeft als voorbeeld dat hij daar weleens de sleutel in het slot heeft laten zitten, zonder problemen. In andere delen van de buurt lijkt dit weer anders. Een oorspronkelijke bewoonster geeft aan dat ze niet meteen de voordeur open doet, of soms helemaal niet.

¹² NB: Om sociaal wenselijke antwoorden en cognitieve dissonantie-reductie te voorkomen hebben we dit onderwerp op diverse manieren uitgevraagd.

¹³ Hoewel de term vertrouwen op vele manieren kan worden opgevat, werd het door de respondenten vooral opgevat als de veronderstelling dat andere bewoners over het algemeen goed zullen doen.

In het Oude Noorden wordt er weer onderscheid gemaakt tussen bewoners in het blok en daarbuiten. Binnen het blok is er veel vertrouwen, daarbuiten minder. Een respondent vertelt hoe zij de achterdeur niet op slot doet, terwijl de voordeur wel:

'Ik ga hier rustig weg als ik even de kinderen moet afhalen of zo en ik doe deze achterdeur niet op slot dan zien mensen uit het speeltuintje echt wel als er iets gebeurt. De andere kant op minder. Daar hebben we ook wel in het begin pogingen van inbraak gehad. Het is natuurlijk een nieuw blok en ze wilden dan denk ik even kijken wat dat nou is. Dat is ook wel snel weer opgehouden. Zo van, dat gaat toch niet lukken. De voordeur zou ik niet open laten staan.' (D15)

De geïnterviewde bewoners die niet in een nieuw woonblok wonen, geven ook aan dat de directe burens best vertrouwd worden, maar anderen in de straat niet.

In het Nieuwe Westen heeft men ook vooral vertrouwen in directe burens of mensen die men goed kent. Een andere respondenten zegt dat ook de burens te 'instabiel' zijn om te vertrouwen en tevens het drugsverkeer hem wantrouwig maakt.

4.4 Normen en waarden

Met de bewoners is gesproken over de mate waarin de bewoners gemeenschappelijke normen en waarden delen met betrekking tot de buitenruimte. Bijna alle bewoners (nieuw en oorspronkelijk) die we hebben gesproken, zijn van mening dat dit niet met alle bewoners het geval blijkt. Er wordt niet zozeer expliciet gesproken over verschillen tussen oorspronkelijke en nieuwe bewoners, maar meer over verschillen ten opzichte van 'asocialen', of mensen met een andere culturele achtergrond (vaak niet-westerse achtergrond). Heel vaak wordt genoemd dat het erg kan verschillen hoe mensen met de buitenruimte omgaan, met name met betrekking van vuil. Het op straat gooien van papiertjes en ander afval en het plaatsen van grofvuil en vuilniszakken naast de containers wordt veel genoemd. Een bewoner legt uit dat ze het vervelend vindt dat ouders niet altijd het goede voorbeeld geven aan hun kinderen.

'Ik zie ook gewoon dat vrouwen en moeders het op de grond gooien voor hun kinderen. Dat vind ik wel moeilijk, want ik probeer mijn kinderen juist te leren van joh; we moeten met z'n allen voor de wijk zorgen en je moet dat niet zomaar op de grond gooien, daar staat een prullenbak.' (D11)

Verskillende bewoners zeggen dat ze anderen erop aanspreken als men vuilnis op straat gooit. Men wil 'socialiseren'. Een nieuwe bewoonster beschrijft dat dit soms moeilijk lukt.

'Ik heb wel een beetje het idee dat er een verschil is tussen hoe ze. Hoorde je wat ik zei? Ik en zij. Er een verschil is hoe men het hier zou willen hebben en wat ze bereid zijn daaraan te doen. Wij, dit rijtje, loopt regelmatig op straat om zwerfafval op te rapen. Gewoon oprapen of opvegen en weg te doen. Wij zijn dan de enigen. We krijgen dan wel regelmatig een bedankje van: gotsie het ziet er wel netjes uit hier hè. Dat moeten jullie ook eens doen. Wij willen dat wel, maar er is altijd iemand anders die dat dan niet doet. Maar als we dat allemaal doen, dan doet niemand iets. Als we er allemaal op die manier over denken, dan gebeurt er dus niks. Dat merk je wel. Er is wel die wens, maar dan weet ik niet of de buurvrouw haar kind leert dat rotzooi op straat gooien dat dat niet kan. Dat dat opgepakt moet worden en elders weggegooid moet worden. Dus ja, men wil wel hetzelfde, maar ik weet niet in hoeverre ze daar iets aan doen.' (D25)

Het aanspreken wordt niet altijd gewaardeerd door de overlastgevende bewoners en ook niet vaak door andere buurtbewoners gedaan:

'Het grappige is als ik bijvoorbeeld die kinderen aanspreek als ze echt rotherrie staan te maken aan de overkant, dan hoor ik naderhand van mijn bovenbuurtjes: 'goh heb jij die aangesproken?' Ik zeg: 'ja natuurlijk. Als niemand dat doet.' 'Goh, dat jij dat durft'. Dan denk ik hallo het zijn van die krummeltjes van, als je het nu niet doet dat je met ze praat dan hoeft het over een jaar of vijf echt niet meer als ze veertien of vijftien zijn.' (D10)

Een bewoner legt uit dat het om een andere perceptie van de buitenruimte gaat:

'Mensen hebben een idee van oké: uh tot de voordeur is van mij, maar vanaf de voordeur vanaf een meter tot de straat: tot de voordeur zorg ik dat mijn straat, is mijn huis wat ik schoon houdt, maar vanaf de voordeur is niet mijn taak. En (...) dat merk ik wel ook bij heel veel mensen, dat dat niet is: de straat is mijn straat.' (D5)

Een ander voorbeeld van verschillende normen en waarden heeft betrekking op het voeren van eendjes en/ of duiven, wat sommige bewoners graag doen en anderen juist willen ontmoedigen.

Ook met betrekking tot opvoeding bestaan er verschillen. Er wordt geklaagd over ouders die hun kinderen 's avonds tot laat buiten laten spelen. Sommige geïnterviewde bewoners ervaren hier overlast van, of vinden het zorgelijk dat de kinderen niet op tijd naar bed gaan.

Een nieuwe bewoner uit Kralingen-West noemt een ander verschil met betrekking tot opvoeding:

'Als je ze zo hier onder elkaar met elkaar hoort praten dan is dat afschuwelijk; ik maak je dood, ik liquideer je, ik snij je kop eraf. Ook heel veel krachttaal, zowel jongens als meisjes. Er is een soort van primair survival of the strongest aan de hand hier. Dat vind ik wel een groot verschil met het schoolplein bijvoorbeeld in Blijdorp waar als dit al zou gebeuren een ouder zegt; zo praten we niet tegen elkaar.'(D25)

Andere voorbeelden die zijn genoemd betreffen; 's avonds nog luide muziek draaien, te hard rijden door de straat, honden laten poepen in brandgang, plassen in de buitenruimte.

Een respondent ziet het verschil in welvaart als oorzaak van het verschil in normen en waarden:

'Normen en waarden verschillen hier: Maar goed, wat veel meer verschilt volgens mij dat zijn de inkomsten. Ik geloof dat uh veertig procent van Kralingen-West of Jaffa zit onder de armoedegrens. Ja, wat moet je dan zeggen tegen die mensen?' (D24)

Slechts een respondent zegt dat de normen en waarden overeen komen. Overigens delen de geïnterviewde respondenten opvallend veel dezelfde normen en waarden met elkaar: over hoe om te gaan met vuilnis, maar ook vaak impliciete, maar breed gedeelde normen en waarden qua sociaal contact. Zo vinden alle respondenten het van belang te groeten.

4.5 Inzet voor de buurt/ collectieve weerbaarheid

Oorspronkelijke bewoners

Bijna alle geïnterviewde oorspronkelijke bewoners die al langer in de buurt wonen, zetten zich tegenwoordig in voor de buurt of hebben dit in het verleden gedaan. Het meest voorkomend in alle buurten, zijn bewoners die zich al dan niet via een bewonersorganisatie, in samenwerking met andere buurtbewoners, vrijwillig inzetten voor het schoonhouden van de fysieke leefomgeving. Dit gebeurt vooral via schoonmaakacties waarbij bewoners met elkaar (en soms ook met kinderen) de straat op gaan om zwerfafval te ruimen. Er zijn ook bewoners die dit zelfstandig ondernemen als zij bijvoorbeeld veel afval zien liggen in de straat.

In de drie buurten is ook een grote meerderheid van de geïnterviewde oorspronkelijke bewoners (zeer) actief lid van verschillende buurtorganisaties of -verenigingen zoals Buurthuis Mozaïek, Buurthuis het Klooster, Buurtvereniging Pijnackerplein, Stichting Kinderparadijs Meidoorn, de Woonkamer van de Burgemeester en DOCK. De bewoners zijn structureel betrokken bij buurtbijeenkomsten, vergaderingen, activiteiten en initiatieven. Er worden vooral veel voorbeelden gegeven van 'gezellige' activiteiten die georganiseerd worden waarbij buurtbewoners samenkomen en contact hebben. Het bevordert de *bonding* in de buurt (Putnam, 2000). In het Oude Noorden wordt er rond Kerstmis een kerstboom neergezet die buurtbewoners met elkaar versieren, bewoners komen regelmatig samen om te borrelen en muziek te luisteren en er worden jazz-avonden georganiseerd met een band. Ook zijn er bingoavonden, een kinderdisco, een Halloweenfeest en worden kinderen voorgelezen. In het Nieuwe Westen zijn bewoners betrokken bij initiatieven zoals de Pluktuin waar mensen uit de buurt samen kunnen komen in een groene omgeving. Ook geeft een bewoner taallessen aan kinderen uit de buurt en doet ze mee aan geveltuintjesdag. Een andere bewoner heeft vier jaar lang onderdeel uitgemaakt van de medezeggenschapsraad van een school in de buurt (waar haar kinderen heen gaan). In Kralingen-West geven geïnterviewde bewoners computercursussen en taallessen aan vrouwen en organiseren ze activiteitenmiddagen voor oudere mensen in de wijk.

Naast de inzet op buurtniveau verlenen enkele van deze bewoners ook incidenteel vormen van mantelzorg of hulp aan burens. Het gaat hier om *bridging* contacten tussen bewoners die qua leeftijd, achtergrond en opleidingsniveau verschillen. Er wordt bijvoorbeeld schoongemaakt bij een buurman als die ziek is, of gecontroleerd bij een oudere buurvrouw of alles goed gaat als zij een dag niets van zich laat horen. Ook heeft één van de bewoners bijvoorbeeld een Syrische buur een dagje meegenomen naar de Veluwe.

In een deel van het Nieuwe Westen hebben problemen in de leefomgeving uiteindelijk een proces van buurtmobilisering in gang gezet (zie ook: Kleinhans & Bolt, 2010). Het begon met een drugspand dat ongeveer 1 à 2 jaar geleden in de straat ontdekt werd door enkele (destijds al actieve) bewoners, die vervolgens een brief geschreven hebben aan de burgemeester waarin werd gevraagd om structurele verbeteringen van de buurt. Vervolgens heeft de burgemeester de bewoners verzocht om ideeën aan te leveren. Het is interessant dat zowel veel oorspronkelijke als nieuwe bewoners uiteindelijk actief betrokken zijn geraakt bij dit proces, waardoor sociale menging ontstaan is. Het bevordert de *bonding* en *bridging*. De bewoners hebben allen een soort gemeenschappelijke vijand (drugspand) waardoor samenwerking tot stand gekomen is. Verder lijkt ook de inzet van één of meerdere actieve aanjager(s) in dit proces van zeer groot belang. In een interview vertelt één van de initiatiefnemers van dit buurtproject over zijn ervaring:

'Zo'n heel buurtproject wordt opgestart waarbij je een heleboel mensen probeert te stimuleren en eigenlijk probeert mensen wakker te krijgen die allang niet meer geloven in wat verbetering, weinig vertrouwen hebben in de gemeente of de woningcorporatie of de politie of wat dan ook. Die hebben we eigenlijk geprobeerd enthousiast te maken en dat is voor een deel gelukt.' (D7)

Veel van de huidige contacten die oorspronkelijke bewoners hebben in de drie buurten zijn, naar eigen zeggen, tot stand gekomen door participatie in buurtorganisaties en -activiteiten. Dit contact is volgens sommigen zeer divers en gemengd, wat als positief ervaren wordt. Een bewoner uit het Oude Noorden vertelt het volgende over de mensen die hij heeft leren kennen via de bewonersorganisatie:

'Nee, daar zit ook van alles. Een Marokkaanse man zit erbij. Een heel jong stel zit er in. Een dominee zit erbij van de kerk. Het is heel gevarieerd.' (D16).

Een andere bewoner in dezelfde buurt noemt ook de diversiteit als sterk punt van de bewonersorganisatie waar zij betrokken is:

Ook ouders en kinderen. Iedereen doet mee met de activiteiten. Ze helpen mij. (...) Veel saamhorigheid en we hebben een goede multiculturele samenleving met allemaal groepen mensen. Hollanders ook. (D14).

Ook in het Nieuwe Westen ziet een oorspronkelijke bewoner dat er een grote diversiteit onder bewoners is die betrokken zijn bij de buurtorganisatie:

Dan ontdek je van; hé, er zijn eigenlijk best wat mensen die hier wonen, dat zijn oude en nieuwe bewoners, hoogopgeleid, laagopgeleid, Nederlands, niet-Westers, alles door elkaar. (D7).

In hoeverre er binnen de setting van 'buurtorganisaties' contact gelegd wordt met nieuwe bewoners blijkt lastig te beantwoorden voor veel geïnterviewde bewoners, omdat zij vaak niet weten hoe lang iemand in de buurt woont. Wel constateren enkele bewoners dat het vaak 'dezelfde gezichten' zijn die verschijnen bij buurtactiviteiten, waaruit afgeleid kan worden dat er binnen de context van bestaande bewonersorganisaties of -activiteiten in de loop der tijd slechts beperkt nieuwe contacten gelegd worden.

Voor een bewoner in Kralingen-West zorgt de buurtinzet van nieuwe bewoners voor gemengde gevoelens. Deze bewoner is zelf ongeveer 20 jaar zeer actief geweest als voorzitter van een bewonersvereniging in de buurt. Het vooruitzicht van nieuwbouw was voor deze bewoner juist een reden om in de buurt te blijven wonen, omdat de bevolkingssamenstelling in haar beleving hierdoor positief zou veranderen. Nu houdt ze er echter gemengde gevoelens op na. Enerzijds is ze blij met de komst van nieuwe bewoners omdat zij zich actief inzetten voor verbeteringen van een plein waar dit al een geruime tijd heel hard nodig is. Anderzijds, lijkt er nu alleen nog geluisterd te worden naar nieuwe bewoners uit de nieuwbouw verderop, waardoor gevreesd wordt dat problemen in de directe leefomgeving van oorspronkelijke bewoners vergeten worden.

'(...) ik weet nu dat er heel veel mensen heel actief zijn daar [nieuwbouwblok]. En ik merk ook dat dat bij bewoners die al langer hier wonen best wel wat irritatie geeft. Van hé, nu wordt er wel geluisterd. (...) En dan denk ik ja dat is eigenlijk wel jammer, want dan ga je zo wij/zij krijgen en dat vind ik jammer. (...) Nu gaat alle aandacht naar het plein merk ik. Dan denk ik prima, want het is gewoon heel hard nodig, maar dan denk ik er zijn ook nog bewoners die ook nog wel problemen hebben zoals wij hier.' (D31)

Er worden niet alleen spanningen waargenomen tussen oorspronkelijke bewoners en nieuwe bewoners als het gaat om buurtinzet, maar ook tussen oudere en jongere buurtbewoners. Een respondent in het Nieuwe Westen stelt dat er de afgelopen jaren minder activiteiten en initiatieven georganiseerd worden in de buurt vanwege onderlinge conflicten omtrent subsidieaanvragen. De oudere buurtbewoners zouden meer vrije tijd hebben om subsidies in te dienen, waardoor voorheen actieve en jongere bewoners (waaronder zichzelf) uitwijken naar andere buurten of minder energie steken in de buurt. Er zijn slechts twee oorspronkelijke bewoners die aangeven zich nog nooit ingezet te hebben voor iets in de buurt. Eén van deze respondenten geeft aan het wel belangrijk te vinden dat er bijvoorbeeld initiatieven tegen zwerfafval ondernomen worden, maar vindt het zelf *'iets truttigs om dat dan te organiseren om de rommel te lijf te gaan.'* Deze respondent is overigens wel betrokken bij een vrijwilligersinitiatief buiten de buurt (inburgering). Verder zijn er een aantal respondenten die zich in het verleden jarenlang ingezet hebben voor de buurt maar dat tegenwoordig, om verschillende redenen, niet meer doen. Deze respondenten die zich in het verleden ingezet hebben, zijn kritisch als het gaat om buurtinzet, omdat zij ondanks hun tijdsinvesteringen en inspanningen weinig tot niets hebben zien veranderen in de buurt.

Nieuwe bewoners

De geïnterviewde nieuwe bewoners lijken zich vaker dan oorspronkelijke bewoners helemaal niet of op minder structurele basis in te zetten voor de buurt. De meerderheid van bewoners geeft aan dat ze zich (nog) niet ingezet hebben voor de buurt of slechts één keer een buurtvergadering of -bijeenkomst bijgewoond hebben. De meest genoemde reden hiervoor is dat men het te druk heeft met andere verantwoordelijkheden in het leven zoals werk, gezin (of in het geval van de studenten: studie). De intentie en bereidheid om zich in te zetten voor de buurt is er wel, maar het ontbreekt de bewoners aan tijd. Illustratief hiervoor is het volgende citaat van een moeder met drie kinderen, die 32 uur per week werkt:

'Het met elkaar zorgen voor een fijne omgeving. En ook misschien als je het beeld hebt van wie je burens zijn en ook ziet wat ze nodig hebben dan kan je elkaar ook helpen. Daar ben ik zelf nu met mijn best wel drukke leven niet zo heel erg betrokken in, maar dat is nog wel iets wat ik wel, als het later wat rustiger is ook met de kinderen, waar ik mezelf ook wel voor wil inzetten.' (D11)

De initiatieven voor de wijk die nieuwe bewoners hebben geïnitieerd of waaraan men heeft deelgenomen, hadden vooral betrekking op het aanpakken van een overlastgevende situatie, zoals het tegengaan van de bouw van een middelbare school, het sluiten van een coffeeshop, of de herinrichting van een plein waar veel overlast wordt ervaren. Verder zijn er ook nog enkele nieuwe bewoners die aangeven dat ze pas zo kort (een paar maanden) in de buurt wonen, dat ze zich nog niet hebben kunnen inzetten. Zij zijn van plan dit in de toekomst wel te doen.

In het Oude Noorden is gesproken met een aantal nieuwe bewoners die zich voornamelijk inzetten binnen het eigen blok van nieuwbouw koopwoningen en via de Vereniging van Eigenaren (VvE). Er is bijvoorbeeld voor groen gezorgd op het gedeelde binnenterrein, er worden buurtborrels en picknicks georganiseerd binnen het blok en via de VvE wordt er ingezet op het onderhoud van de woningen. Er wordt weleens een poging gedaan om ook buurtbewoners buiten het blok te betrekken bij activiteiten, maar dit gaat moeizaam volgens één van de respondenten:

'Ik zit bij de oudercommissie. Wij vinden het heel opvallend dat de oudercommissie die bestaat uit drie moeders die in dit blok wonen en geen van de andere ouders. Die proberen wij elke keer te overtuigen om er ook bij te komen. Maar dat lukt dus niet. Het is ook een beetje dat wij zo worden aangekeken van; jullie zijn die anderen.' (D12)

In Kralingen-West is gesproken met een actieve bewoner (met gezin) die samen met anderen een bewonersvereniging opgezet heeft, waar inmiddels ongeveer 120 leden bij aangesloten zijn. De vereniging is deels opgericht om meer te kunnen handhaven op overlast en deels om bewoners in staat te stellen leuke projecten te doen, aldus de respondent. De bewoner vertelt hierover het volgende:

'Voor bewoners die wat minder bedreven zijn in hoe de stad in elkaar zit, kan het soms wel misschien even wat onduidelijk zijn. Van: ik heb een initiatief, dat moet via de bewonersvereniging, krijgen ze dan te horen. Dus ja, het is wel prettig om te zien dat die structuur dan ook een bepaald nut kan vervullen.' (D21)

In een ander deel van Kralingen-West toont een nieuwe bewoner, woonachtig in een nieuwbouwblok van koopwoningen, ook betrokkenheid bij en inzet voor de buurt. Hij is bijvoorbeeld aanwezig bij informatieavonden, spelmiddagen of openingsdagen van de bewonersorganisatie. In zijn beleving komen hier voornamelijk oorspronkelijke bewoners op af die al langer dan 25 jaar in de buurt wonen, waardoor hij daar als enige nieuwkomer zit. Hij probeert nu andere nieuwe bewoners uit het woningblok te mobiliseren om naar dit soort buurtbijeenkomsten te gaan.

Ook in het Nieuwe Westen hebben we een dergelijk actieve nieuwe bewoner gesproken. Zijn kinderen zijn al het huis uit en sinds hij alleen in de buurt kwam, is hij zich actief in gaan zetten voor een stichting voor buurtbewoners. Deels omdat hij dit van groot belang acht, maar ook om via de Stichting andere 'leuke' actieve bewoners te vinden.

4.6 Rolmodellen

Het theoretische uitgangspunt dat oorspronkelijke bewoners positief gestimuleerd zouden worden door contacten met middenklassers, omdat zij fungeren als rolmodellen of voorbeelden, wordt in onze interviews niet bevestigd.¹⁴ Verreweg de meeste respondenten (zowel oorspronkelijk als nieuwkomer) hebben aangegeven dat buurtbewoners geen rolmodel of voorbeeld voor hen zijn. En de enkeling die wel spreken over andere buurtbewoners als voorbeeld, rolmodel of inspiratiebron hebben het zowel over oorspronkelijke, als nieuwe bewoners. Bij drie respondenten heeft de bewondering voor een andere buurtbewoner vooral te maken met hun actieve inzet voor de buurt. Een oorspronkelijke bewoner vertelt bijvoorbeeld over een bewoner die ondanks haar ziekte nog allerlei buurtactiviteiten organiseert en een andere bewoner die al geruime tijd de buurttuin beheert naast zijn reguliere baan. Verder zijn er nog drie respondenten die geïnspireerd zijn door bewoners die zich heel sociaal, behulpzaam en open opstellen tegenover anderen in de buurt. Deze nieuwe bewoner in het Nieuwe Westen vertelt over de eigenaar van een winkeltje:

'Hij is wel ja een voorbeeld, nou ja in de wijk zeg maar wel een beetje een voorbeeld. Ontzettend vriendelijk, groet iedereen, kent heel veel mensen, dat zie je ook. En heel vriendelijk en een heel warm persoon. En dat vind ik heel mooi, dat hij ook verschillende mensen kent.' (D8)

Ten slotte is er nog één oorspronkelijke bewoner die wel expliciet opkijkt naar een

¹⁴ De opdrachtgevers wilden in eerste antwoord op volgende vraag m.b.t. Rolmodellen: Achten oorspronkelijke bewoners contact met nieuwkomers van belang om vooruit te komen in het leven? Zo ja, hoe werkt dat?

De onderzoekers hebben in overleg met de begeleidingscommissie, echter besloten om dit niet op deze manier uit te vragen. Ten eerste omdat hier een impliciete aanname aan ten grondslag ligt, dat oorspronkelijke bewoners niet als rolmodel zouden kunnen fungeren voor nieuwkomers. Ten tweede blijkt het niet automatisch te werken dat wanneer verschillende sociale groepen fysiek in de buurt wonen, er contact ontstaat en er vervolgens voorbeeldfuncties kunnen ontstaan (Gilbert 2009).

We hebben de vraag aan onze respondenten neutraler geformuleerd: *Zijn bepaalde bewoners een voorbeeld voor u? Of inspireren andere bewoners u? Wie?*

nieuwe bewoner, vanwege diens drukke leven. Deze nieuwe bewoner is een buurvrouw die altijd druk bezig is, aldus de respondent. Bovendien legt de buurvrouw veel contacten waar ze vervolgens ook iets mee doet. Zo gaan ze op haar initiatief weleens samen hardlopen. Hierdoor is de respondent naar eigen zeggen langer in beweging dan als zij alleen gaat hardlopen.

Enkele nieuwe bewoners hopen zelf een inspiratie te zijn voor anderen. Met bepaald gedrag (zoals vuil prikken in de wijk) hopen ze het goede voorbeeld te geven voor andere bewoners.

Literatuur

- Argioli, R., van Dijken, K., Koffijberg, J., Bolt, G., van Kempen, R., van Beckhoven, E., Engbersen, R. & Engbersen, G. (2008). *Bloei en verval van vroeg-naoorlogse wijken*. Den Haag: Nicis Institute.
- Blokland, T. (2017) *Community as Practice*. Cambridge (UK): Polity Press.
- Blokland, T. & Nast, J. (2014) From public familiarity to comfort zone: The relevance of absent ties for belonging in Berlin's mixed neighbourhoods, *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(4), 1142-59.
- Blokland, T., & Eijk, G. van (2010) Do people who like diversity practice diversity in neighbourhood life? Neighbourhood use and the social networks of 'Diversity-seekers' in a mixed neighbourhood in the Netherlands, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (2), 313-332.
- Blokland, T. (2009) *Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bosch, E.M. & Doff, W. (2010). Wijkweerbaarheid in Oss. *MO/Samenlevingsopbouw*, 225, 10-14.
- Brand Doctors, Rotterdam Partners (2017) *Wonen in Rotterdam*. Rotterdam: Brand Doctors, Rotterdam Partners.
- Butler T, & Robson, G. (2003) *London Calling: The Middle Classes and the Remaking of Inner London*. Oxford: Berg.
- Butler, T. & Robson, G. (2001) Social capital, gentrification and neighbourhood change in London: A comparison of three South London neighbourhoods, *Urban Studies*, 38(12), 2145-2162.
- Deener A. (2007) Commerce as the structure and symbol of neighborhood life: reshaping the meaning of community, *City and community*, 6 (1), 291-314.
- Doff, W. & Sluis, M. van der (2017) *De invloed van sterke schouders. Een literatuurstudie naar de mogelijke effecten van het Rotterdamse woonbeleid*. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.
- Gemeente Rotterdam (2017) *Ontwikkelingsagenda Kansrijke Wijken 2017* (november, 2017). Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gilbert, P. (2009) Social stakes of urban renewal: Recent French housing, *Building Research and Information*, 37 (5-6), 638-648.
- Grigsby, W., Baratz, G. & MacLennan, D. (1987) The Dynamics of Neighbourhood Change and Decline, *Progress in Planning*, 28, 1-76.
- Gruis, V. (2006) Herstructurering en buurtbeleid: fysiek of sociaal? In: RMO, Doorten, I. en Rouw, R. (red.). *Opbrengsten van sociale investeringen*. Amsterdam, Uitgeverij SWP, p. 157-198
- Hägerstrand, T. (1970) What About People in Regional Science?, *Papers of the Regional Science Association*, 24, 7-21.
- Jackson, E., & Butler. T. (2015) Revisiting 'social tectonics': The middle classes and social mix in gentrifying neighbourhoods, *Urban Studies*, 52(13), 2349-2365.
- Kern, L. (2016) Rhythms of gentrification: Eventfulness and slow violence in a happening neighbourhood, *Cultural Geographies*, 23 (3), 441-457.
- Kleinmans, R. & Bolt, G. (2005) *Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*. Amsterdam: IOS Press.
- Kleinmans, R. & Bolt, G. (2010) *Vertrouwen houden in de buurt. Verval, ervaring en collectieve zelfredzaamheid in stadsbuurten*. Den Haag: Nicis
- Marcuse P. (1986) Abandonment, gentrification and displacement: the linkages in New York City, *Gentrification of the City*. Londen: Unwin Hyman, 153-177.
- Mulder, C. (1993) *Migration Dynamics. A Life Course Approach*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Mulder, C.H. & Hooimeijer, P. (1999) Residential Relocations in the Life Course, *Population Issues: An Interdisciplinary Focus*, 159-186. New York: Simon & Schuster.
- OBI – Gemeente Rotterdam (2017) *Komen en Gaan. Een onderzoek naar selectieve verhuizingen in Rotterdam*. Rotterdam: OBI – Gemeente Rotterdam.
- Permentier, M. (te verschijnen 2018) *Dynamiek in de kansrijke wijken*, Rotterdam: OBI.
- Permentier, M. (2009) *Reputation, neighbourhoods and behavior*. Utrecht: Faculty of Geosciences, Utrecht University.
- Permentier, M. (2007) Buurtreputaties verklaard, *Tijdschrift voor de Volkshuisvesting*, nr. 5, 41-46.
- Pinkster, F.M. (2014) "I Just Live Here": Everyday Practices of Disaffiliation of Middle-class Households in Disadvantaged Neighbourhoods, *Urban Studies*, 51 (4), 810-826.
- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2005) *Eenheid, verscheidenheid en binding: over concentratie en integratie van etnische minderheden in Nederland*, advies 35. Den Haag: Sdu.
- Rossi, P.H. (1955) *Why families move: a study in the social psychology of urban residential mobility*. Glencoe: The Free Press.
- Sampson, R.J. (2012) *Great American City. Chicago and the enduring neighbourhood effect*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Sampson, R. & Raudenbush, W. (1999) Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods, *American Journal of Sociology*, 105, nr 3, 603-651.
- Savage, M., Bagnall, G. & Longhurst, B. (2005) *Globalization and Belonging*. London: Sage.
- Uitermark, J.L., Duyvendak, J.W. & Kleinmans, R. (2007) Gentrification as a governmental strategy: Social control and social cohesion in Hoogvliet, Rotterdam, *Environment and Planning A*, 39 (1), 125-141.
- Weltevrede, A.M., Seidler, Y., Konrad, T., Boom, J. de & Tuijman, T. (2013) *Omslagpunten nader onderzocht: casestudies. Een onderzoek naar de werking van omslagpunten in zeven wijken*. Rotterdam: Risbo.
- Zukin, S., Trujillo, V., Frase, P., Jackson, D., Recuber, T., & Walker, A. (2009) New retail capital and neighborhood change: Boutiques and gentrification in New York city, *City and Community*, 8 (1), 47-64.

Bijlage bij Hoofdstuk 1

Initiële onderzoeksvragen zoals geformuleerd door opdrachtgevers Kenniswerkplaats Leefbare wijken en Gemeente Rotterdam.

Wat betreft de nieuwe bewoners gaat het om de volgende vragen:

- **Verwachtingen:** wat waren hun verwachtingen en motieven om zich in deze wijken te vestigen? Wat gaf de doorslag om hier te gaan wonen en niet elders? Hoe hebben ze naar woningen gezocht c.q. hoe hebben ze hun woning gevonden?
- **Woningaanbod:** welk type woningen in de wijk (nieuwbouw, keuzebouw, bouwen in eigen beheer (CPO), enz.) was voor hen doorslaggevend om zich in de wijk te vestigen?
- **Ervaringen sociale contacten:** in welke mate hebben nieuwkomers betekenisvolle sociale contacten in de wijk en zo ja, met wie? Nemen zij deel aan diverse soorten onderlinge hulp onder buurtbewoners? Zo ja, wat en met wie? Zijn er bepaalde groepen (of plekken) die zij mijden? Zo ja, wat en wie?
- **Ervaringen sociale participatie:** nemen zij deel aan formele of informele activiteiten in en voor de buurt? Zo ja, wat, wanneer en met wie? Wat zijn hun ervaringen
- **Ervaringen van hun kinderen:** hoe ervaren kinderen van nieuwkomers het wonen in de wijk?
- **School:** Kun je een goede (basis)school vinden in de wijk of gaan hun kinderen elders naar school? Wat zijn hierbij hun overwegingen?
- **Buitenruimte en voorzieningen:** Zijn er voldoende sport-, cultuur- en buitenspeelmogelijkheden voor kinderen en maken ze daarvan gebruik? Zo ja, wat zijn hun ervaringen? Indien nee, waarom niet?
- **Contacten:** Spelen hun kinderen met kinderen die al langer in de wijk wonen (kinderen van 'oorspronkelijke bewoners')? Wat zijn hun ervaringen?
- **Spanningen:** ervaren nieuwkomers bepaalde spanningen in de wijk, met name met mensen die al langer in de wijk wonen? Zo ja, waaruit blijkt dat? Wat zijn hun ervaringen?
- **Leefstijl:** voldoen nieuwkomers aan kenmerken van de 'rode leefstijlgroep'? En waarden zij de woonaspecten die de 'rode leefstijl' belangrijk vindt?

Wat betreft de oorspronkelijke bewoners gaat het om de volgende vragen:

- **Ervaringen:** hoe ervaren én waarden 'oorspronkelijke bewoners' de veranderingen in de wijk? Zien ze bepaalde veranderingen en zo ja, welke? Verandert naar hun gevoel het karakter van de wijk en hoe waarden ze dat? Hebben deze veranderingen gevolgen voor de mate waarin ze zich thuis voelen in de wijk?
- **Sociale contacten:** zijn er buurtbewoners met wie ze voorheen contact hadden uit de wijk vertrokken? Indien ja, wat betekent dit voor hun contact? Met welke andere buurtbewoners ('oorspronkelijke bewoners' of nieuwkomers) hebben ze nu contact? Wat betekenen deze contacten voor hen?
- **Rolmodellen:** achten oorspronkelijke bewoners contact met nieuwkomers van belang om vooruit te komen in het leven? Zo ja, hoe werkt dat?
- **Sociale spanningen:** hoe waarden/ervaren 'oorspronkelijke bewoners' hun relatie met nieuwkomers? Zijn er bepaalde plekken waar vooral nieuwkomers komen die zij mijden?
- **Ervaringen van hun kinderen:** zien 'oorspronkelijke bewoners' veranderingen in onderwijs en/of voorzieningen en buitenspeelmogelijkheden in hun wijk en zo ja, wat betekenen deze veranderingen voor hun kinderen?"

